

Matti Piispa

Alkoholi, vanhemmuus, vastuullisuus

Yhteenvetoarvio Lasten seurassa -ohjelmasta 2009–2012

TYÖPAPERI

© Matti Piispa ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Graafinen suunnittelu: Helena Aavavesi

ISBN 978-952-245-827-8 (painettu)

ISBN 978-952-245-828-5 (verkkojulkaisu)

ISSN 2323-363X (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-828-5>

Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy
Tampere 2013

Lukijalle

Tämä on neljäs arviointiraportti vuonna 2009 alkaneesta Lasten seurassa –valistusohjelmasta. Sen alkuperäinen nimi oli Viisas vanhemmuus – millaisen mallin annat lapselle?. Ohjelma pyrkii virittämään keskustelua vanhempien ja muiden aikuisten alkoholikulttuurin vaikutuksista lapsiin ja nuoriin ja näin vähentämään lasten ja nuorten kokemia haittoja. Ohjelmaa toteuttavat Alko, A-klinikkasäätiö, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Vanhempainliitto ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Ohjelman seuranta- ja koordinoitavastuu on niiden edustajista koostuvalla asiantuntijaryhmällä.

Kolmen aiemman arviointiraporttini (julkaisutiedot ovat tämän raportin kirjallisuusluettelossa) ydinsisältöä ovat olleet väestökyselyjen tulokset ohjelman havaitsemisesta ja virittävyydestä ja analyysit ohjelman verkkosivujen (lastenseurassa.fi) kävijämäärästä ja sisällöstä. Näiden perustietojen lisäksi olen eritellyt raporteissa ja artikkeleissa ohjelman taustaa, valistusajatusta ja toteutusmaastoa, ohjelman kytkeytymistä Alkon lähihistoriaan ja toiminta-ajatukseen, väestöstrategian merkitystä alkoholihaittojen ehkäisyssä ja ohjelmassa tuotettuja julkaisuja.

Tiedot Lasten seurassa –ohjelman havaitsemisesta ja virittävyydestä ja sen verkkosivujen kävijämääristä ja sisällöistä ovat myös tämän yhteenvetoraportin ydin. Neljän vuoden aikajänne mahdollistaa näissä esiintyneiden muutosten ja trendien jäljittämisen ja aiempaa varmemmat johtopäätökset ohjelman vaikuttavuudesta. Raportti sisältää myös analyysit ohjelmassa tuotettujen videoiden, vanhempainiltojen ja valistuslehtisten sisällöstä ja vastaanotosta. Lisäksi otan uudelleen esiin Lasten seurassa –ohjelman arvioinnin kannalta keskeisen kysymyksen: tulisiko valistus suunnata koko väestöön vai vain riskiryhmiin.

Olen ollut koko arviointityöni ajan ohjelman asiantuntijaryhmän jäsen, vaikuttanut ohjelman suunnitteluun ja toteutukseen, raportoinut ryhmälle tuloksiani ja saanut niistä siltä hyödyllistä ja kannustavaa palautetta. Tämän ja aiempien raporttieni käsikirjoituksia ovat asiantuntevasti kommentoineet myös tutkijakollegani THL:ssä: Pekka Hakkarainen, Marja Holmila, Kati Kataja, Heli Mustonen, Pia Mäkelä ja Kirsimarja Raitasalo. Helena Aavavesi on taitavasti toimittanut käsikirjoitukset julkaisumuotoon.

Kiitokset kaikille!

Helsingissä tammikuussa 2013

Matti Piispa

Tiivistelmä

Matti Piispa. Alkoholi, vanhemmuus, vastuullisuus. Yhteenvetoarvio Lasten seurassa –ohjelmasta 2009-2012. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 4/2013. 46 sivua. Helsinki 2013. ISBN 978-952-245-827-8 (painettu); ISBN 978-952-245-828-5 (verkkojulkaisu)

Lasten seurassa –valistusohjelma on pyrkinyt vähentämään vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille ja nuorille aiheutuvia haittoja. Ohjelmalla on ollut hyvät lähtökohdat: yleinen mielipide tukee voimakkaasti lasten suojelua ja viime vuosina lapsinäkökulma on Suomessa yleisesti vahvistunut. Tässä raportissa esitettävä arvio lähtökohtien realisoitumisesta perustuu muun muassa väestökyselyihin, ohjelman verkkosivujen (lastenseurassa.fi) sisältöjen analyysiin ja ohjelman valistuslehtisistä saatuun palautteeseen.

Lasten seurassa –ohjelma on kohdistunut kaikkiin aikuisiin ja perheisiin, ei vain alkoholin ongelmakäyttäjiin. Tämä ratkaisu perustuu tutkimustietoihin, joiden mukaan iso osa alkoholihaitoista liittyy satunnaiseen humalajuomiseen ja aikuisten kohtuullinenkin juominen voi olla ongelmallista lapsille. Myös toteutukseen ohjelma on ollut valistunut hanke: verkkosivuillaan ja julkaisuissaan se on esittänyt kysymyksiä ja antanut aineksia ihmisten omaan pohdintaan.

Väestökyselyjen perusteella arvioituna sadattuhannet suomalaiset ovat Lasten seurassa –ohjelman johdosta pohtineet tai muuttaneet omaa alkoholinkäyttöään lasten ja nuorten seurassa. Alkoholia paljon käyttävistä, ohjelman havainneista vastaajista jopa 50% on ilmoittanut pohdinnasta tai muutoksista. Esimerkiksi ohjelman televisiossa esitetyt filmit ovat tarjonneet vanhemmille tilaisuuden ottaa omat juomatavat puheeksi.

Ohjelman verkkosivujen kävijämäärä on ollut korkeimmillaan 22 500 kuukaudessa. Lähetetyistä puheenvuoroista ja käydyistä äänestyksistä päätellen sivut ovat tavoittaneet parhaiten vanhempia, jotka lasten seurassa käyttävät alkoholia kohtuudella tai ovat raittiita eivätkä hyväksy ryyppäämistä. Tällaisille vanhemmille Lasten seurassa –ohjelma on ollut mahdollisuus vahvistaa tietoisuutta omista, hyvistä ratkaisuista.

Ohjelman vaikuttavuuden kannalta suurin ongelma on ollut sen vähäinen huomio internetin ja muun median uutis- ja keskustelupalstoilla. Jos ohjelmasta olisi muodostunut julkinen puheenaihe, sen verkkosivujen kävijämäärä olisi noussut korkeammaksi ja sen vaikutus alkoholinkäyttöön lasten seurassa suuremmaksi.

Arvioinnin tulokset yhteen vetäen Lasten seurassa -ohjelma on vaikuttanut kolmella tavalla: Se on 1) ylläpitänyt ja virittänyt lapsinäkökulmaa alkoholikeskustelussa, 2) vahvistanut vanhempien tietoisuutta alkoholinkäyttönsä lapsivaikutuksista, ja 3) saanut aikaan alkoholinkäytön hienosäätöä entistä paremmin lapset huomioon ottavaksi. Lapsinäkökulman vahvistuminen alkoholikulttuurissa tulee ajan myötä lievittämään ja ehkäisemään myös lasten vaikeita, vanhempien alkoholiongelmista johtuvia haittoja.

Avainsanat: Alkoholivalistus, vanhemmuus, arviontitutkimus

Sammandrag

Matti Piispa. Alkoholi, vanhemmuus, vastuullisuus. Yhteenvetoarvio Lasten seurassa -ohjelmasta 2009–2012. [Alkohol, föräldraskap, ansvarighet. Sammanfattande utvärdering av programmet I sällskap av barn 2009–2012]. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 4/2013. 46 sidor. Helsingfors, Finland 2013.

ISBN 978-952-245-827-8 (tryckt); ISBN 978-952-245-828-5 (nätpublikation)

Upplysningsprogrammet I sällskap av barn har arbetat för att minska de problem som föräldrarnas och andra vuxnas alkoholbruk orsakar barn och unga. Programmet har haft goda utgångspunkter: den allmänna opinionen understöder kraftigt att barn ska skyddas, och under de senaste åren har barnperspektivet i Finland stärkts överlag. Utvärderingen av programmet som redovisas i denna rapport grundar sig på bl.a. frågeundersökningar, innehållsanalys av programmets webbplats (lastenseurassa.fi) och responsen på programmets upplysningsblad.

Programmet I sällskap av barn har riktat sig till alla vuxna och familjer och således inte enbart till alkoholmissbrukare. Valet grundar sig på forskningsuppgifter enligt vilka en stor del av alkoholens nackdelar hör samman med sporadiskt berusningsdrickande och att även måttfullt drickande hos vuxna kan medföra problem för barnen. Programmet har varit upplysningsinriktat: på dess webbplats och i publikationer har det ställts frågor och erbjudits material för att användarna själva kan reflektera över aktuella frågeställningar.

Frågeundersökningarna ger vid handen att programmet I sällskap av barn har fått hundratusentals finländare att reflektera över eller ändra sitt alkoholbruk i barns och ungas närvaro. I enkäterna har hela 50 procent av de storkonsumerande respondenterna uppgett att programmet fått dem att reflektera över sitt drickande och fundera över ett ändrat dryckesbeteende. Exempelvis har programmets televisioninslag gett föräldrarna tillfälle att diskutera sina egna dryckesvanor.

Som mest har programmets webbplats besökts 22 500 gånger per månad. Av inläggen och omröstningarna att döma har webbplatsen bäst nått de föräldrar som i barns närvaro använder måttligt med alkohol eller som är nyktra och inte godkänner supande. För dessa föräldrar har programmet erbjudit en starkt medvetenhet om deras egna goda beslut.

Det största problemet med hänsyn till programmets slagkraft har varit den föga uppmärksamhet det fått på internet och övriga mediers nyhets- och diskussionsforum. Om programmet hade utvecklats till ett offentligt debattämne, skulle antalet besökare på webbplatsen och inverkan på alkoholbruket i barns närvaro ha varit större.

Utvärderingen kan sammanfattas så att programmet I sällskap av barn har inverkat på tre sätt: Det har 1) upprätthållit och stimulerat barnperspektivet i alkoholdebatten, 2) stärkt föräldrarnas medvetenhet om hur alkoholbruket påverkar barnen och 3) finjusterat alkoholbruket så att allt bättre hänsyn tas till barnen. Det stärkta barnperspektivet i alkoholkulturen kommer med tiden också hos barnen att lindra och förebygga svårigheter som beror på föräldrarnas alkoholproblem

Nyckelord: Alkoholupplysning, föräldraskap, utvärderingsstudie

Abstract

Matti Piispa. Alkoholi, vanhemmuus, vastuullisuus. Yhteenvetoarvio Lasten seurassa –ohjelmasta 2009-2012. [Alcohol, parenting, responsibility. Evaluation summary of the programme In the company of children 2009–2012]. National Institute for Health and Welfare (THL). Discussionpaper 4/2013. 46 pages. Helsinki, Finland 2013.

ISBN 978-952-245-827-8 (printed); ISBN 978-952-245-828-5 (online publication)

The alcohol education programme In the company of children (Lasten seurassa) aimed at preventing and reducing the harm experienced by children because of parents' and other adults' alcohol use. The programme had good starting points: the general opinion is strongly in favour of child protection and, in recent years, the child perspective has become more established in Finland. This report evaluates the impact of the programme and is based on population surveys, analysis of the content of the programme website (www.lastenseurassa.fi) as well as on the feedback received concerning the publications of the programme.

The programme targeted all adults and families and not just those with alcohol problems. This approach is based on research evidence indicating that a lot of alcohol harms are linked with occasional binge drinking and that children can be affected even if adults drink alcohol only moderately. The programme implementation focused on awareness raising: the programme website and publications have posed questions and given people tools for reflection.

It is estimated on the basis of population surveys that, as a result of the programme, even one million Finns have reflected on or changed their ways of using alcohol when in company of children. As many as 50 per cent of the respondents who are heavy drinkers reported having thought about their alcohol use or even reduced their alcohol use after noticing the programme. For example, the set of short films the programme produced for television provided parents with an opportunity to talk about their drinking habits.

The programme website attracted at best 22 500 visits per month. Comments submitted and different polls published on the website indicate that the website succeeded best in reaching adults who use alcohol moderately or abstain from alcohol use and do not approve binge drinking in the presence of children. The programme gave these parents an opportunity to reinforce their awareness of their own good choices.

In terms of programme outcome, the biggest problem was that it received only little attention in news and chat rooms in the internet and other media. If the programme had become a topic for public debate, the website would have attracted a higher number of visitors and the impact of the programme on alcohol use in company of children would have been stronger.

The conclusions of the evaluation summary are as follows. The programme In the company of children has 1) introduced and maintained a child perspective in the alcohol debate; 2) raised parents' awareness of the impact their alcohol use have on children; and 3) introduced a fine tuning of alcohol use towards habits that better take children into account. A stronger child perspective in the alcohol culture will, in time, reduce and prevent even the serious harms that parents' alcohol use cause on children.

Keywords: Alcohol education, parenting, evaluation study

Sisällys

Lukijalle	3
Tiivistelmä.....	4
Sammandrag.....	5
Abstract	6
1. Johdanto	9
2. Väestöstrategia ja riskiryhmästrategia.....	12
3. Ohjelman havaitseminen	14
3.1. TNS Gallupin kyselyt	15
3.2. AVTK-kyselyt	17
3.3. Arviointia	19
4. Ohjelman virittävyys	19
4.1. Pohdinnan ja muutosten virittyminen	20
4.2. Ohjelma ja Alkon imago.....	24
4.3. Muutokset alkoholin ostamisessa ja tarjoamisessa	25
5. Ohjelman verkkosivut	26
5.1. Sivujen kävijämäärä.....	27
5.2. Kävijöiden kannanotot.....	29
6. Videoita ja vanhempainiltoja.....	32
7. Ohjelman valistuslehtiset	36
8. Loppupohdinta	41
Kirjallisuus	45

1. Johdanto

Yksi näkökulma sosiaalisiin ongelmiin on tutkimustraditio, jossa eritellään ongelmien yhteiskunnallisia määrittelyprosesseja (ks. esim. Blumer 1971, Spector & Kitsuse 1977, Best 1989). Se korostaa, että asiointiloista tulee sosiaalisia ongelmia vasta sitten, kun ne määritellään sellaisiksi, ja että nuo määrittelyt ovat historiallisesti ehdollisia. Tietty asiointila voi esiintyä pitkäänkin yleisesti hyväksyttynä käytäntönä tai enintään yksityisenä huolenaiheena (private trouble) ilman että sitä määritellään sosiaalisesti ongelmaksi.

Esimerkki: Lasten ruumiillinen kurittaminen oli pitkään ja yleisesti hyväksytty osa heidän ”kasvatustaan”, mutta viime vuosikymmenten aikana se on määritelty sosiaalisesti ongelmaksi. Samalla on pyritty siihen, että ilmaisu ”ruumiillinen kuritus” korvattaisiin ilmaisulla ”kuritusväkivalta”.

Kun tiettyä asiointilaa aletaan määritellä sosiaalisesti ongelmaksi, siitä tulee julkinen kiistakysymys (public issue). Julkinen keskustelu asiointilasta saa virikkeitä ja aineksia monesta lähteestä, esimerkiksi tutkimuksista, huomiota herättävistä yksittäistapauksista, viranomaisten toimista, kansalaisjärjestöjen kannanotoista ja kampanjoista. Keskustelun foorumeista merkittävin on media; sen avulla määrittelyprosessi leviää myös suuren yleisön keskuuteen.

Määrittelyprosessin tulos on usein jokin säädös tai viranomaistoimi, jolla kyseistä sosiaalista ongelmaa pyritään ehkäisemään ja lievittämään. Sosiaalisten ongelmien määrittelyprosessien tutkimuksessa tätä kutsutaan ongelman institutionalisoitumiseksi. Määrittelyprosessi ei kuitenkaan yleensä pääty siihen, vaan julkinen keskustelu jatkuu edelleen ja tuottaa pikku hiljaa sekä säädösten paranemista että kulttuurista muutosta, joka voi lievittää kyseistä sosiaalista ongelmaa.

Kaikki edellä sanottu soveltuu myös Lasten seurassa –ohjelman arviointiin. Ohjelma ei ole aloittanut prosessia, jossa vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäyttöä määritellään lasten kannalta ongelmalliseksi. Ohjelma on tullut mukaan jo vuosia jatkuneeseen prosessiin, jossa lasten kokemia yksityisiä alkoholihuolia on määritelty sosiaalisesti ongelmaksi, ja tuo prosessi on puolestaan ollut osa laajempaa lapsinäkökulman vahvistumisen trendiä suomalaisessa yhteiskunnassa ja yhteiskuntapolitiikassa.

Koska siihen, miten vanhemmat ottavat alkoholinkäytössään lapset huomioon, ei juuri voi vaikuttaa lakien ja viranomaistoimien kautta eli institutionalisoimalla ongelma, määrittelyprosessin tavoitteena on kulttuurinen muutos, jonka myötä lasten hyvinvoinnin huomioon ottamisesta aikuisten juomiskäytännöissä tulee itsestäänselvyys ja lapsille aiheutuvat haitat näin vähenevät.

Lasten seurassa –ohjelman toteuttajat

Lasten seurassa –ohjelman alkuperäisen suunnitelman (21.10.2008) mukaan ohjelman tavoitteet ovat vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille ja nuorille aiheutuvien haittojen vähentäminen ja Alkon yhteiskuntavastuun vahvistaminen. Ohjelman nimi oli aluksi Viisas vanhemmuus – millaisen mallin annat lapselle?. Ohjelman verkkosivujen kanssa yhdenmukainen Lasten seurassa –nimi otettiin käyttöön vuonna 2010.

Ohjelmaa ovat toteuttaneet Alko, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, A-klinikkasäätiö, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Suomen Vanhempainliitto. Kaksi ensiksi mainittua ovat sosiaali- ja terveysministeriön alaisia organisaatioita, kolme jälkimmäistä ”kolmannen sektorin” eli kansalaisyhteiskunnan organisaatioita. Tällainen kombinaatio on tietysti herättänyt ihmettelyä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien toimittaja Marjut Lindberg kummasteli A-klinikkasäätiön syksyn 2010 Päihdetiedotusseminaarissa, miten kansalaisjärjestöt voivat olla mukana hankkeessa, jonka yksi tavoite on Alkon yhteiskunnallisen aseman ja imagon vahvistaminen.

Aloitteentekijöinä yhteistyössä olivat sosiaali- ja terveysministeriö ja Alko. Ministeriö halusi vahvistaa sosiaali- ja terveystieteellisten tavoitteiden asemaa Alkon toiminnassa, ja yhtiö perusti helmikuussa 2008 alkoholipoliittisen työryhmän (sittemmin valiokunta), joka ensi työnään alkoi valmistella Alkole ”vastuullisuusohjelmaa”. Jo kesäkuussa 2008 alkoholipoliittinen työryhmä päätti, että vastuullisuusohjelman teemaksi otetaan vanhempien alkoholinkäytön vaikutukset lapsiin. Ohjelmasta suunniteltiin pitkäkestoista ja ”Alko-vetoisena” muutaman yhteistyökumppanin kanssa toteutettavaa. Luonteviksi yhteistyötahoiksi nimettiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (silloin vielä Kansanterveyslaitos ja Stakes), A-klinikkasäätiö ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Alkosta tulleen yhteistyötarjoituksen hyväksyminen ei ollut A-klinikkasäätiössä ja Mannerheimin Lastensuojeluliitossa itsestäänselvyys. Pohdinnan ja keskustelujen jälkeen tarjous kuitenkin hyväksyttiin. Tärkein peruste hyväksymiselle oli molemmissa organisaatioissa Lasten seurassa –ohjelman vastuullisuuseetos eli se, että ohjelmalla pyritään ehkäisemään ja vähentämään aikuisten alkoholikulttuurin haitallisia vaikutuksia lapsiin. Yhteistyötä puolsi myös se, että sekä A-klinikkasäätiöllä että Mannerheimin Lastensuojeluliitolla on vastaavaa omaa toimintaa (Lasinen lapsuus ja Ehkäisevän päihdetyön hanke). Lasten seurassa –ohjelma on ensimmäinen yhteistyö Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Alkon välillä, A-klinikkasäätiön kanssa Alko sen sijaan on tehnyt paljonkin yhteistyötä.

Syksyllä 2008 A-klinikkasäätiön ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton edustajat tulivat mukaan ohjelman asiantuntijaryhmään, jossa jo oli edustus sosiaali- ja terveysministeriöstä, Alkosta ja pian Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseksi yhdistyvistä Kansanterveyslaitoksesta ja Stakesista. Suo-

men Vanhempainliitto liittyi joukkoon vuoden 2011 alussa. Asiantuntijaryhmä on seurannut ja ohjannut Lasten seurassa –ohjelman toteutusta. Pääpaino on ollut seurannalla ja toimien koordinoimalla: edellä mainitut osapuolet ovat varsin itsenäisesti suunnitelleet kukin oman toimintansa ja informoineet siitä asiantuntijaryhmän kokouksissa.

Lasten seurassa –konteksti on antanut lisää resursseja (Alkon rahaa) ja näkyvyyttä A-klinikkasäätiön, Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Suomen Vanhempainliiton päihdetyölle, mahdollista esimerkiksi selvitysten tekemisen ja tavallista laaja-alaisemman vaikuttamisen. Järjestöjen itsenäisyyden käänköpuoli on ollut se, että toiminnallista yhteistyötä ei juuri ole syntynyt. Lasten seurassa –ohjelma on ollut kuin Alkon kustantama sateenvarjo, jonka alla olevat ovat kukin omilla vahvuuksillaan toteuttaneet ohjelman vastuullisuusajatusta. Jatkossa olisi toivottavaa, että järjestöt rakentavat ohjelman vuosisuunnitelmansa yhteisessä prosessissa ja toisiltaan oppien.

Raportin sisältö

Lasten seurassa –ohjelma on kohdistettu koko aikuisväestöön ja kaikkiin perheisiin. Koko ajan on kuitenkin keskusteltu siitä, eikö ohjelma pikemmin tulisi kohdistaa sinne, missä alkoholinkäytöstä aiheutuvat ongelmat ovat kaikkein vaikeimmat ja muutosten tarve kaikkein suurin: suurkuluttajavanhempiin ja ns. päihdeperheisiin. Luvussa 2 erittelen ohjelman kohdistusratkaisun pätevyyttä alkoholitutkimuksen tulosten valossa.

Kaiken vaikuttamisen ensimmäinen edellytys on tietysti se, että vaikuttamaan pyrkivät viestit havaitaan. Luvussa 3 käyn läpi TNS Gallupin vuosina 2009 ja 2011 ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuosina 2009-2012 tekemien väestökyselyjen tuloksia Lasten seurassa –ohjelman havaitsemisesta. Ne kertovat erityisesti ohjelman mediakampanjoiden perillemenosta.

Näissä väestökyselyissä selvitettiin myös sitä, missä määrin Lasten seurassa –ohjelman havaitseminen on virittänyt lasten ja nuorten seurassa tapahtuvaan alkoholinkäyttöön liittyvää pohdintaa ja muutosta. Luvussa 4 erittelen näiden tulosten lisäksi Lasten seurassa –ohjelman vaikutusta Alkon imagoon ja alkoholin alaikäisille ostamisen ja tarjoamisen kehitystä viime vuosina.

Luvussa 5 kuvaan ohjelman verkkosivujen lastenseurassa.fi sisältöä, sivujen kävijämäärää ja kävijöiden kannanottoja alkoholinkäytöstä. Viimeksi mainittu teema tarjoaa tietoa siitä, miten verkkosivuilla käyneet suhtautuvat alkoholinkäyttöön lasten ja nuorten seurassa ja millaista tarvetta heillä on muutoksiin.

Arviointini siis painottuu Alkon tilaaman mediakampanjoinnin vaikutuksiin ja ohjelman verkkosivujen ”liikenteeseen”. Luvussa 6 täydennän kuvaa Lasten seurassa -ohjelmasta erittelemällä A-klinikkasäätiön / Lasisen lapsuuden tuottamien videoiden ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Suomen Vanhempainliiton toteuttamien vanhempainiltojen sisältöä ja vastaanottoa.

Mediakampanjoinnin, verkkosivujen ja videoiden lisäksi neljäs Lasten seurassa -ohjelman väestötason vaikuttamisen keino ovat olleet painetut valistuslehtiset. Luvussa 7 kuvaan lehtisten sisältöä ja levikkiä ja erittelen niistä saatua palautetta. Kysymykseni kuuluu: ovatko valistuslehtiset nyky-yhteiskunnassa tehokas valistuksen väline?

Loppupohdinta luvussa 8 kokoaa yhteen huomioni ja arvioni Lasten seurassa -ohjelman lähtökohdista, havaitsemisesta, vastaanotosta ja vaikutuksista ja päättyy ehdotukseen siitä, mihin seuraava valtakunnallinen kampanja kannattaisi suunnata.

2. Väestöstrategia ja riskiryhmästrategia

Alkoholin suurkuluttajilla riski kokea ja aiheuttaa alkoholihaittoja on tietysti suurempi kuin alkoholia vähemmän käyttävillä. Ei kuitenkaan voida antaa selkeää alkoholin kulutuksen rajaa, jonka ylittämisen jälkeen riskejä vasta alkaa esiintyä, vaan ”riskit yleensä nousevat tasaisesti kulutuksen noustessa ja eri haittojen riskit nousevat eritahtisesti” (Mäkelä & Mustonen 2010, 196). Kulutustason lisäksi haittojen syntymiseen vaikuttaa myös juomatapa. Etenkin ns. sosiaalisia haittoja (rähinit, tapaturmat, väkivalta) voi syntyä jo yksittäisen runsaan juomisen, humalakäytön, seurauksena.

Olen poiminut oheiseen taulukkoon lukuja, jotka kuvaavat vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen vastaajien jakautumista erilaisiin alkoholikuluttajaluokkiin ja niiden luokkien osuutta humalaan liittyvistä haitoista ja alkoholin käytön hallintaongelmista. Kaikki luvut perustuvat vastaajien omaan arviointiin ja raportointiin tutkimuksen haastatteluissa (kuluttajaluokkien muodostamisen ja humalahaittojen ja hallintaongelmien määrittelyn kriteereistä ks. Mäkelä & Mustonen, emt., 197-201).

Taulukko 1: Vuoden 2008 Juomatapatutkimuksen vastaajien jakautuminen alkoholinkuluttajaluokkiin ja niiden luokkien osuudet humalahaitoista ja alkoholinkäytön hallintaongelmista. (Lähde: Mäkelä & Mustonen 2010.)

%-osuus...	Raitis	Kohtuu- käyttäjä	Humalassa silloin tällöin	Humalassa usein	Suur- kuluttaja	Kaikki
MIEHET:						
vastaajista	10	25	31	25	8	100
humalahaitoista	0	10	27	40	22	100
hallintaongelmista	0	9	29	40	22	100
NAISET:						
vastaajista	10	35	36	14	5	100
humalahaitoista	0	11	41	36	12	100
hallintaongelmista	0	13	40	31	16	100

Suurkuluttajien raportoimien humalahaittojen ja hallintaongelmien osuus kaikista raportoiduista haitoista ja ongelmista oli *ryhmän pieneen kokoon* (8% miehistä, 5% naisista) *verrattuna* suuri. *Muihin ryhmiin verrattuna* suurkuluttajat olivat kuitenkin kokeneet vain pienehkön osan kaikista humalahaitoista ja hallintaongelmista. Noin 70-75% niistä raportoitiin suurkuluttajia paljon suuremmista humalajuojien ryhmistä. Erityisesti humalaa usein juovien osuus haitoista ja hallintaongelmista oli selvästi suurempi kuin heidän osuutensa vastaajista.

Aikaisemmissa tutkimuksissa (Poikolainen ym. 2007) on todettu, että myös alkoholikuolleisuus ja –sairastavuus jakautuvat vastaavalla tavalla: niistä ”vain” noin kolmasosa on aiheutunut suurkuluttajille. Mäkelän ja Mustosen johtopäätös tuloksista on tämä: ”Suurkuluttajat kokevat vain pienen osan kaikista väestön alkoholihaitoista. Varsin suuri osa ongelmista osuu niille ... joiden vuosikulutuksen taso ei ylitä suurkulutuksen rajoja, mutta jotka juovat paljon alkoholia kerralla” (Mäkelä & Mustonen, emt., 202).

Vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille ja nuorille aiheutuvat haitat eivät myöskään rajaudu perheisiin, joiden vanhemmissa on suurkuluttajia. Lapsiin ja perheisiin kohdistunut alkoholitutkimus on osoittanut, että jo vanhempien satunnainen humalajuominen ja jopa vähäinen alkoholinkäyttö ja niihin liittyvä käyttäytymisen muuttuminen voi synnyttää lapsissa hämmennystä, pelkoa ja turvattomuutta (esim. Itäpuisto 2005, Peltoniemi 2005, Järventausta 2007). Kun

alkoholin käyttökerrat kotona ovat lisääntyneet ja juominen niissä muuttunut naisilla runsaammaksi (ks. Mustonen ym. 2009), lasten kokemien haittojen todennäköisyys on kasvanut.

Näin ollen on perusteltua kohdistaa alkoholihaittojen ehkäisytyö, esimerkiksi Lasten seurassa –ohjelma, koko väestöön, ei vain ns. suurkuluttajiin. Väestöstrategialla alkoholihaitat voivat vähentyä selvästi enemmän kuin vain pienehköön suurkuluttajien ryhmään kohdistuvalla riskiryhmästrategialla. Väestöstrategia voi sekä siistiä silloin tällöin tai usein humalaan juovien juomatapoja haittommammiksi että vähentää kohtuukäyttäjien kehittymistä suuremman haittariskin humalajuojiksi ja suurkuluttajiksi.

Väestöstrategia voi vaikuttaa myös suurkuluttajien ryhmään jo kuuluviin jopa paremmin kuin spesifi riskiryhmästrategia. Alkoholipoliittisissa tutkimuksissa on havaittu, että koko väestöön kohdistuvat toimenpiteet ovat usein tehonneet suurkuluttajiin vähintään yhtä paljon kuin muihinkin. Suurkuluttajat muuttavat juomistaan muun väestön ja erityisesti lähiympäristönsä tekemien muutosten mukana, niiden luoman kulttuurisen paineen, ”maan, kylän tai suvun tavan”, vaikutuksesta. Lasten seurassa –ohjelman teemaan liittyen voidaan esimerkiksi olettaa, että jos ohjelma saa ”tavallisia suomalaisia” vähentämään alkoholinkäyttöä lasten seurassa niin, että tapaa koskeva yleinen normisto tiukkenee, se vaikuttaa myös suurkuluttajien käyttäytymiseen.

Tämä analyysi siis osoittaa, että Lasten seurassa –ohjelman kohdistaminen koko aikuisväestöön ja kaikkiin perheisiin, ei vain ns. ongelmakäyttäjiin ja päihdeperheisiin, on ollut tutkimukseen perustuva, valistunut ratkaisu. Käytännön työssä väestöstrategia ja riskiryhmästrategia tietysti täydentävät toisiaan. Haittojen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi on toteutettava sekä koko väestöön kohdistuvia toimia (esim. hintaratkaisut, valistus) että suurkuluttajiin kohdistuvia interventioita ja palveluita.

3. Ohjelman havaitseminen

Kun väestökyselyssä selvitetään jonkin kampanjan havaitsemista, osa vastaajista ilmoittaa havainneensa kampanjan, vaikka näin ei ole todella tapahtunut. Syitä tähän voivat olla esimerkiksi kysytyn kampanjan sekoittaminen johonkin toiseen nähtyyn kampanjaan (vrt. Jallinoja ym. 2003, 18) tai vastaajan halu ilmoittaa tuntevansa kysymyksen perusteella hyväksi ja tärkeäksi kokemansa kampanja.

Yleisempää väestökyselyissä on kuitenkin se, että vastaaja ilmoittaa, ettei ole havainnut kampanjaa, vaikka niin on todellisuudessa tapahtunut. Tällaiset väärät vastaukset voivat johtua unohtamisesta

ja tietämättömyydestä: vastaaja on unohtanut tai ei yksinkertaisesti vain tiedä havainneensa kysytyn kampanjan.

Parhaiten kampanjat muistetaan mediajulkisuudesta: maksetuista tv- ja radiospoteista ja -mainoksista, lehti-ilmoituksista, uutisista, kampanjan virittämistä kommentteista. Kun Lasten seurassa -ohjelman havaitsemista selvitettiin TNS Gallupin kyselyssä keväällä 2009, television ja radion asema oli aivan ylivoimainen. Ne nimesi ohjelman havaitsemisen kanavaksi 80 prosenttia vastaajista (ks. Piispa 2010, 29-30).

Nämä taustat on syytä pitää mielessä, kun seuraavassa käyn läpi Lasten seurassa -ohjelman havaitsemista mitanneiden kyselyjen tuloksia. Esitettävät luvut kuvaavat lähinnä Alkon tilaaman mediakampanjoinnin muistamista. Myös ohjelmassa tuotetuilla nettivideoilla (ks. luku 6) ja valistuslehtisillä (ks. luku 7) on ollut suuri levikki, mutta kyselyihin vastattaessa niitä ei ehkä ole osattu yhdistää Lasten seurassa -ohjelmaan.

3.1. TNS Gallupin kyselyt

TNS Gallup on tutkinut Lasten seurassa -ohjelman havaitsemista kahdesti. Kyselyt on toteutettu internetin kautta, ja niiden vastaajat edustavat Suomen 15-64 -vuotiasta väestöä Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Molemmat kyselyt on tehty heti ohjelman aktiivisen kampanjavaiheen jälkeen, maaliskuun ja huhtikuun aikana 2009 ja 2011, mutta havaitsemisen selvittämisen metodi on ollut niissä aivan erilainen.

Ensimmäinen (N= 1209) tehtiin osana A-klinikkasäätiön/ Lasisen lapsuuden laajempaa kyselyä, ja siinä tiedusteltiin: ”Oletko havainnut Viisas vanhemmuus – millaisen mallin annat lapselle – vastuullisuuskampanjan?” Tässä kyselyssä vastaajia siis autettiin vain ohjelman silloinen slogan mainitsemalla. Toisessa (N= 1203), Alkon toimeksiannosta tehdyssä kyselyssä vastaajille sen sijaan näytettiin isän ja pojan mökki- ja pilkkireissusta kertova filmi ja sen jälkeen kysyttiin, ”muistatko nähneesi tämän mainoksen aiemmin televisiossa”.

Tämä ero on suurin selitys sille, että ohjelman havainneiden (muistaneiden) osuus nousi keväällä 2011 paljon korkeammaksi kuin keväällä 2009 (ks. taulukko 2). Kun havaitsemista selvitettiin keväällä 2011 myös Suomen Vanhempainliiton jäsenkyselyssä (N=540, joista naisia 85% ja 30-49-vuotiaita 92%), kysymys kuului, ”oletko havainnut Lasten seurassa -vastuullisuuskampanjan”. Tulos oli lähes sama kuin vastaavaa metodologia käyttäneessä TNS Gallupin kevään 2009 kyselyssä: ohjelman ilmoitti havainneensa 38 prosenttia vastaajista.

Taulukko 2: Lasten seurassa –ohjelman havainneiden vastaajien osuus (%) TNS Gallupin väestökyselyissä 2009 ja 2011 vastaajan sukupuolen ja iän mukaan eriteltynä.

	2009	2009	2011	2011
	%	N	%	N
Kaikki vastaajat	39	1209	59	1203
Naiset	47	604	55	602
Miehet	32	605	62	601
15-24 v.	36	145	47	85
25-34 v.	41	209	59	169
35-49 v.	46	343	63	369
50-60 v.	34	261	61	350
Yli 60 v.	37	251	63	186

Vuoden 2011 kyselyssä saatu havainneiden osuus 59 prosenttia on sama kuin TNS Gallupin vuosina 2007-2010 tekemissä tv-mainonnan huomioarvon mittauksissa keskimäärin. Vuoden 2009 tulokselle (havainneiden osuus 39 prosenttia) ei ole saatavissa vertailukelpoista tietoa, mutta sitäkin voidaan pitää vähintään tyydyttävänä (vrt. Piispa 2010, 32). Informatiivisemmiksi tiedot havainneista tulevat, kun prosenttiluvut muutetaan väestön määräksi: 3,53 miljoonasta 15-64-vuotiaasta suomalaisesta Lasten seurassa –ohjelman oli keväällä 2009 havainnut noin 1,4 miljoonaa ja keväällä 2011 noin 2,1 miljoonaa henkilöä.

Vuonna 2009 Lasten seurassa –ohjelman havainneiden osuus oli naisilla odotetusti korkeampi kuin miehillä, onhan kiinnostus ohjelman esiin nostamia asioita kohtaan perinteisesti kuulunut erityisesti naisten rooliin. Se, että vuonna 2011 miehet muistivat näytetyn filmin hieman paremmin kuin naiset, liittyyne puolestaan siihen, että filmin tarina on isästä ja pojasta.

Eri ikäryhmistä vähäisintä Lasten seurassa –ohjelman havaitseminen on ollut 15-24 –vuotiailla. Tämä liittyyne nuorten ikäryhmien vanhemmista poikkeavaan ajan- ja median käyttöön. Korkeimmaksi ohjelman havainneiden osuus nousi vuoden 2009 kyselyssä 25-49 –vuotiailla eli todennäköisimmin vanhemmuuselämää parhaillaan elävillä vastaajilla. Vuoden 2011 kyselyssä eri ikäryhmien havaitsemisluvut sen sijaan olivat nuorinta ryhmää lukuun ottamatta hyvin tasaiset.

TNS Gallupilta on pyydetty havainneiden osuuden erittely myös vastaajan alkoholinkäytön mukaan, koska Lasten seurassa –ohjelman ”tavoitteiden kannalta olisi tärkeää, että alkoholia käyttävät havaitsevat ohjelman paremmin kuin raittiit ja tiheästi tai paljon kerralla alkoholia käyttävät paremmin kuin harvemmin tai vähän käyttävät” (Piispa 2010, 28).

Taulukko 3: Lasten seurassa –ohjelman havainneiden osuus (%) TNS Gallupin väestökyselyissä 2009 ja 2011 vastaajan alkoholinkäytön mukaan eriteltynä.

	2009	2009	2011	2011
	%	N	%	N
ALKOHOLINKÄYTÖN TIHEYS				
Ei käytä koskaan alkoholia	31	132	51	97
Käyttää harvemmin kuin kerran kuukaudessa	44	283	64	321
Käyttää 1-2 kertaa kuukaudessa	40	255	60	350
Käyttää lähes viikoittain	41	308	58	318
Käyttää useamman kerran viikossa	40	147	47	117
SUUREN KERTAKÄYTÖN TIHEYS				
Ei käytä koskaan yli 6 annosta kerralla	39	264	60	399
Käyttää yli 6 annosta kerralla harvemmin kuin kerran kuukaudessa	43	559	58	477
Käyttää yli 6 annosta kerralla 1-2 kertaa kuukaudessa	37	149	62	200
Käyttää yli 6 annosta kerralla ainakin lähes viikoittain	34	105	51	109

Taulukko 3 osoittaa, että ensiksi mainittu toive on toteutunut, jälkimmäinen ei. Alkoholia käyttävät ovat kyllä odotetusti havainneet ohjelman paremmin kuin raittiit, mutta alkoholia käyttävistä useamman kerran viikossa juovilla ja ainakin lähes viikoittain yli 6 annosta kerralla juovilla havaitsemisluvut ovat olleet pienemmät kuin muilla, kohtuullisemmin alkoholia käyttävillä.

3.2. AVTK-kyselyt

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekee joka vuosi Aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys (AVTK) –kyselyn, jonka otos (5 000) edustaa Suomen 15-64-vuotiasta väestöä Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Kyselyn vastausprosentti on viime vuosina ollut hieman alle 60. Miehillä se on ollut selvästi pienempi kuin naisilla ja 15-34-vuotiailla miehillä se on jäänyt jopa alle 40 prosentin (ks. Helakorpi ym. 2010, 2011, 2012).

Lasten seurassa –ohjelman havaitsemista on AVTK-tutkimuksissa selvitetty kysymällä vuosina 2009 ja 2010, ”oletteko havainnut Viisas vanhemmuus – millaisen mallin annat lapselle –vastuul-

lisuuskampanjan”, ja vuosina 2011 ja 2012, ”oletteko havainnut Lasten seurassa –vastuullisuuskampanjan”. Havainneiden osuudet kaikista vastaajista ovat olleet aikajärjestyksessä 24, 20, 26 ja 20 prosenttia. Väestön määräksi muutettuina nämä luvut tarkoittavat sitä, että 15-64-vuotiaista suomalaisista noin 700 000 – 920 000 on kunakin vuonna havainnut Lasten seurassa –ohjelman.

Taulukko 4: Lasten seurassa –ohjelman havainneiden osuudet (%) sukupuolen ja iän mukaan Aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys –tutkimuksissa 2009-2012.

Miehet	2009	2010	2011	2012	Naiset	2009	2010	2011	2012
15-24 v.	12	5	6	11	15-24 v.	19	10	25	18
25-34 v.	15	16	23	17	25-34 v.	30	24	37	35
35-44 v.	19	13	25	15	35-44 v.	38	28	38	23
45-54 v.	19	18	20	18	45-54 v.	35	34	34	25
55-64 v.	14	14	15	13	55-64 v.	25	26	29	24
Kaikki	16	14	18	15	Kaikki	30	25	33	25
N	1239	1222	1177	1100	N	1648	1558	1569	1460

AVTK-tutkimuksissa saadut havaitsemisluvut ovat siis yleisesti olleet selvästi alemmat kuin TNS Gallupin ja Suomen Vanhempainliiton kyselyissä saadut luvut. Vain 25-54-vuotiaiden naisten keskuudessa Lasten seurassa –ohjelman havainneiden osuus on AVTK-tutkimuksissa ajoittain noussut samalle vajaan 40 prosentin tasolle kuin TNS Gallupin ja Suomen Vanhempainliiton kyselyissä. AVTK-tulosten suurta eroa TNS Gallupin kevään 2011 kyselyn tuloksiin selittää ennen muuta se, että viimeksi mainitussa Lasten seurassa –ohjelman muistamista autettiin näyttämällä ohjelman tuottama filmi. Eroa TNS Gallupin kevään 2009 kyselyn tulosten ja AVTK-tulosten välillä puolestaan selittää ainakin kyselyjen ajoitus. Ensiksi mainittu tehtiin heti ohjelman aktiivisen kampanjavaiheen jälkeen, AVTK-kyselyt on postitettu loppukeväästä, jolloin Lasten seurassa –ohjelmassa on ollut hiljaisempaa.

Lasten seurassa -ohjelman toteutusaktiivisuuden vaihtelu on yksi selitys myös sille, että AVTK-tutkimuksissa vuosina 2010 ja 2012 saadut havaitsemisluvut ovat olleet pienemmät kuin vuosien 2009 ja 2011 luvut: vuosina 2009 ja 2011 ohjelman mediakampanjat olivat selvästi suurempia kuin vuosina 2010 ja 2012, auttaen vastaajia muistamaan ohjelman. Vuoden 2010 luvun pienuutta selittää myös se, että silloin AVTK-kyselyssä käytettiin vanhentunutta ”Viisas vanhemmuus” slogania.

Miehistä Lasten seurassa –ohjelman on AVTK-tutkimusten mukaan havainnut keskimäärin vajaa kuudesosa ja naisista neljäsosa - kolmasosa. Korkeimmaksi ohjelman havainneiden osuus on

yleensä noussut 25-54-vuotiaiden ikäryhmissä, joissa on eniten aktiivista vanhemmuutta eläviä. Havaitsemisen erittely vastaajan koulutuksen ja ammattiaseman mukaan on osoittanut, että pitkään kouluja käyneet toimihenkilöt ovat havainneet ohjelman paremmin kuin vähemmän kouluja käyneet työntekijät (ks. Piispa 2012, 11).

3.3. Arviointia

TNS Gallupin kyselyjen ja AVTK-tutkimusten tulosten vertailu osoittaa, että havaitsemistiedot voivat vaihdella todella paljon sen mukaan, milloin ja miten havaitsemisesta on kysytty. Korkein havaitsemisluku, 59 prosenttia, on saatu TNS Gallupin kevään 2011 kyselyssä, joka tehtiin heti Lasten seurassa –ohjelman aktiivisen kampanjavaiheen jälkeen ja jossa vastaajille näytettiin ohjelman tuottama filmi. Alin havaitsemisluku, 20 prosenttia, puolestaan on saatu AVTK-tutkimuksissa, jotka tehtiin vähäisen mediakampanjoinnin vuosina 2010 ja 2012 ja joiden kysymyksissä käytettiin vain Lasten seurassa –ohjelman nimeä.

Koska havaitsemistulokset ovat näin herkkiä niiden selvittämisen kontekstille ja metodille, Lasten seurassa –ohjelman havaitsemisen vertailu muiden kampanjoiden havaitsemiseen ei ole mielekästä (ks. Piispa 2010, 32). Ohjelman arvioinnin kannalta olennaisempaa on se, että alinkin havaitsemisluku (20%) merkitsee 3,53 miljoonasta 15-64-vuotiaasta suomalaisesta laskettuna noin 700 000 ja korkein havaitsemisluku (59%) yli 2 miljoonaa ihmistä. Lasten seurassa –ohjelma on siis tavoittanut todella paljon suomalaisia.

4. Ohjelman virittävyys

Edellä kuvaamassani TNS Gallupin kevään 2011 väestökyselyssä selvitettiin sitä, miten kansalaiset arvostivat ja tulkitsivat Lasten seurassa -ohjelman viestiä. Isän ja pojan mökki- ja pilkkireissusta kertovan filmin aiemmin nähneiltä kysyttiin, ”piditkö tästä mainoksesta” ja ”mitä tällä mainoksella halutaan mielestäsi viestiä”.

Filmin nähneet pitivät siitä selvästi enemmän kuin tv-mainoksista on keskimäärin pidetty TNS Gallupin tutkimuksissa: vastaajista 35 prosenttia ilmoitti pitävänsä filmistä paljon ja 45 prosenttia melko paljon, kun tv-mainontatutkimusten keskiarvot TNS Gallupilla ovat 13 prosenttia (paljon pitäneitä) ja 40 prosenttia (melko paljon pitäneitä). Filmistä pitäneiden osuus oli korkea (73-85 %) kaikissa vastaajaryhmissä ja kaikkein korkeimmaksi se nousi filmin ydinkohderyhmässä eli 7-17 –vuotiaiden lasten vanhempien keskuudessa. (ks. tarkemmin Piispa 2012, 12-13.)

Filmin nähneet tulkitsivat sen viestin ”oikein”. Kolme neljäsosaa vastaajista yhdisti sen aikuisten ja lasten vuorovaikutukseen: 41 prosenttia vastaajista totesi, että sillä yritetään saada pohtimaan alkoholinkäyttöä lasten seurassa tai korostaa, ettei alkoholia tule käyttää lasten seurassa, 34 prosenttia koki filmin painottavan aikuisen esimerkkiä, vastuullisuutta tai roolimallia lapselle (TNS Gallup teki vastausten luokittelun). Viidesosa vastaajista luonnehti filmin viestin yleisemmin alkoholinkäyttöön liittyväksi: halutaan saada pohtimaan käyttöä, vähentää (liika)käyttöä, edistää kohtuukäyttöä tai raittiutta tai varoittaa alkoholin vaaroista.

TNS Gallupin kysely on ainut yhteys, jossa Lasten seurassa –ohjelman viestien arvostusta ja tulkintaa on väestötasolla systemaattisesti tutkittu. Vuosien varrella on kuitenkin saatu yksittäisiä palautteita, joiden sisältö on ollut samanlainen kuin väestökyselyssä: viestit ovat herättäneet positiivista huomiota. Esimerkiksi Helsingin Sanomien kolumnisti kirjoitti (HS 28.3.2009) ohjelman aloitusvuonna esitetyistä ”isä ja poika leikkivät”- ja ”äiti ja tytär tanssivat” –animaatiofilmeistä:

”Muistan televisiosta pinnistelemättä tasan yhden mainoksen. Siinä piirroshahmot kännäävät kotona. Tapahtumia selostaa lapsen ääni. Isä on ensin yliriehakas, sitten synkkä raivopää. Äiti halaa ällön tiukasti. – Tuommoinenko minäkin olen lapsen silmin neljän tai viiden tölkin jälkeen? Jos en sentään väkivaltainen, niin kuitenkin kaikkea liikaa, ailahtelevainen ja arvaamaton?”

Voidaan siis arvioida, että Lasten seurassa –ohjelman mediakampanjat ovat toteutukseltaan onnistuneet ja näin luoneet pohjaa ohjelman vaikutuksille kansalaisten keskuudessa. Seuraavassa eritellen mahdollisia vaikutuksia kolmesta näkökulmasta: mitä väestökyselyt kertovat pohdinnan ja muutosten virittymisestä, miten ohjelma on vaikuttanut Alkon imagoon ja miten alkoholin ostaminen ja tarjoaminen alaikäisille on muuttunut.

4.1. Pohdinnan ja muutosten virittyminen

TNS Gallupin kyselyt

Luvussa 3 kuvaamissani väestökyselyissä on selvitetty Lasten seurassa –ohjelman havaitsemisen lisäksi ohjelman virittävyyttä (käsitteestä ks. Soikkeli ym. 2011). Ohjelman havainneilta vastaajilta on tiedusteltu TNS Gallupin kyselyissä, ”onko Lasten seurassa –kampanja saanut sinut pohtimaan tai muuttamaan omaa alkoholinkäyttöäsi lasten ja nuorten seurassa”. Vastausvaihtoehdot ovat olleet ei// kyllä, on saanut pohtimaan// kyllä, on saanut muuttamaan// en osaa sanoa. Tulokset sukupuolen ja iän mukaan on koottu taulukkoon 5. Sen luvuissa pohdinnasta ilmoittaneiden osuus ja muutoksista ilmoittaneiden osuus on laskettu yhteen.

Taulukko 5: Lasten seurassa –ohjelmasta omaa alkoholinkäyttöään lasten ja nuorten seurassa pohtimaan tai muuttamaan virittyneiden vastaajien osuus (%) ohjelman havainneista TNS Gallupin väestökyselyissä 2009 ja 2011.

	2009	2009	2011	2011
	%	N	%	N
Kaikki	33	404	33	660
Naiset	31	238	35	344
Miehet	36	166	31	316
Alle 25 v.	25	33	30	54
25-34 v.	37	73	35	96
35-49 v.	46	130	38	208
50-60 v.	21	84	27	195
Yli 60 v.	22	84	31	81

Lasten seurassa –ohjelman johdosta omaa alkoholinkäyttöä lasten ja nuorten seurassa pohtimaan tai muuttamaan virittyneiden osuus ohjelman havainneista on ollut TNS Gallupin molemmissa kyselyissä 33 prosenttia eli kolmasosa. Suomen Vanhempainliiton kevään 2011 jäsenkyselyssä, jossa käytettiin samaa kysymystä, ohjelmasta virittyneiden osuus oli 31 prosenttia. Useimmiten virityksessä on ollut kyse pohdinnasta. Muutoksista omassa alkoholikäytössä lasten ja nuorten seurassa on ilmoittanut TNS Gallupin vuoden 2009 kyselyssä ja Suomen Vanhempainliiton kyselyssä 2 prosenttia ja TNS Gallupin vuoden 2011 kyselyssä 6 prosenttia ohjelman havainneista vastaajista.

Erot naisten ja miesten välillä ovat olleet TNS Gallupin kyselyissä pienet. Ikäryhmien vertailussa Lasten seurassa –ohjelmasta virittyneiden osuus on ollut korkein 35-49- ja 25-34 -vuotiailla, joista monelle vanhemmuus on ajankohtainen asia. Vastaajista, joiden nuorin lapsi on alle 7-vuotias, jopa 54 prosenttia ilmoitti vuoden 2011 kyselyssä pohdinnan tai muutosten virityksestä.

Kiinnostavimmat tulokset on saatu, kun Lasten seurassa –ohjelman virittävyyttä on vertailtu vastaajan alkoholinkäytön mukaan (taulukko 6). Ohjelman johdosta omaa alkoholinkäyttöään lasten ja nuorten seurassa pohtineiden tai muuttaneiden osuus on ollut korkein niillä, joilla pohdintaan ja muutokseen on eniten aihetta: useamman kerran viikossa alkoholia käyttävillä ja ainakin lähes viikoittain yli 6 annosta kerralla juovilla. Ensiksi mainitun ryhmän vuoden 2011 tulosta (40%) lukuun ottamatta jopa puolet Lasten seurassa –ohjelman havainneista vastaajista on näissä ryhmissä ilmoittanut virittyneensä pohdintaan tai muutoksiin. Pienimpiä pohdinnasta tai muutoksista ilmoittaneiden osuudet ovat odotetusti olleet raittiilla vastaajilla. Epävarmuutta näihin tuloksiin aiheuttaa se, että sekä raittiiden että tiheästi/paljon alkoholia käyttävien vastaajien määrä on ollut TNS Gallupin kyselyissä pieni.

Taulukko 6: Lasten seurassa –ohjelmasta omaa alkoholinkäyttöään lasten ja nuorten seurassa pohtimaan tai muuttamaan virittyneiden vastaajien osuus (%) ohjelman havainneista alkoholinkäytön eri ryhmissä TNS Gallupin väestökyselyissä 2009 ja 2011.

	2009 %	2009 N	2011 %	2011 N
ALKOHOLINKÄYTÖN TIHEYS				
Ei käytä koskaan alkoholia	5	41	11	75
Käyttää harvemmin kuin kerran kuukaudessa	26	84	30	213
Käyttää 1-2 kertaa kuukaudessa	36	85	36	175
Käyttää lähes viikoittain	36	115	42	157
Käyttää useamman kerran viikossa	52	56	40	40
SUUREN KERTAKÄYTÖN TIHEYS				
Ei käytä koskaan yli 6 annosta kerralla	19	81	22	243
Käyttää yli 6 annosta kerralla harvemmin kuin kerran kuukaudessa	40	200	37	262
Käyttää yli 6 annosta kerralla 1-2 kertaa kuukaudessa	37	50	35	97
Käyttää yli 6 annosta kerralla ainakin lähes viikoittain	51	31	50	55

AVTK-kyselyt

Aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys -tutkimuksissa Lasten seurassa –ohjelman virittävydestä on kysytty ohjelman havainneilta hieman toisin kuin TNS Gallupin ja Suomen Vanhempiinliiton kyselyissä: ”onko kampanja saanut Teidät pohtimaan tai seuraamaan omaa alkoholinkäyttöänne lasten ja nuorten seurassa”. Eli alkoholinkäytön pohtimisen ja muuttamisen sijasta on kysytty sen pohtimisesta ja seuraamisesta. Vastausvaihtoehtoja on ollut vain kaksi: kyllä// ei. Tulokset on esitetty taulukossa 7.

Taulukko 7: Lasten seurassa –ohjelmasta omaa alkoholinkäyttöään lasten ja nuorten seurassa pohtimaan tai seuraamaan virittyneiden vastaajien osuus (%) ohjelman havainneista Aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys –tutkimuksissa 2009-2012.

	2009	2010	2011	2012
Kaikki miehet	46	49	48	43
Miehet 25-54 v.	46	52	47	39
Kaikki naiset	48	50	47	43
Naiset 25-54 v.	53	50	52	46
Kaikki	48	50	48	43

Koska Lasten seurassa -ohjelman havainneiden määrä kussakin ikäryhmässä on ollut pieni, taulukossa 7 esitetään erikseen ohjelmasta virittyneiden osuudet vain aktiivisessa vanhemmuusiässä todennäköisimmin olevien 25-54-vuotiaiden vastaajien osalta. Ne eivät olennaisesti poikkea kaikkien ohjelman havainneiden vastaajien luvuista. Korkeimmilleen, 57 prosenttiin, ohjelman johdosta omaa alkoholinkäyttöään pohtimaan tai seuraamaan virittyneiden osuus on noussut vuoden 2011 kyselyn 35-44-vuotiaiden vastaajien keskuudessa. Vuoden 2012 AVTK-tutkimuksessa ohjelmasta virittyneiden osuus jäi hieman edellisten vuosien lukuja pienemmäksi.

Lasten seurassa –ohjelmasta virittyneiden osuus on ollut AVTK-tutkimuksissa jatkuvasti selvästi korkeampi kuin TNS Gallupin ja Suomen Vanhempainliiton kyselyissä. Yksi selitys tälle erolle on epäilemättä AVTK-tutkimusten ja kyselyjen erilainen ajoitus. Kun ohjelman havaitsemista ja virittävyttä kysytään pari kuukautta aktiivisen kampanjavaiheen jälkeen eikä vastaajia auteta muistamisessa filmi tms. näyttämällä, ohjelmasta todella vaikuttuneiden osuus ohjelman muistavista tietysti kasvaa. Joka tapauksessa Lasten seurassa –ohjelman virittävyttä voidaan AVTK-tulosten perusteella pitää erinomaisena.

Arviointia

TNS Gallupin kyselyjen perusteella arvioituna 15-64-vuotiaista suomalaisista noin 460 000 (vuosi 2009) – 690 000 (vuosi 2011) ja AVTK-tutkimusten perusteella arvioituna noin 300 000 – 440 000 vuodessa on Lasten seurassa –ohjelman johdosta pohtinut, seurannut tai muuttanut lasten ja nuorten seurassa tapahtuvaa alkoholinkäyttöään. Nämä ovat isoja lukuja. Lasten seurassa –ohjelman vaikuttavuuden arvioinnin kannalta niissä on kuitenkin se ongelma, että emme tiedä, mitä vastaaja tarkoittaa, kun hän ilmoittaa pohtineensa, seuranneensa tai muuttaneensa omaa alkoholinkäyttöään. Tästä on saatu vain satunnaisia vihjeitä nettipalautteessa ja lehtikommenteissa (ks. esim. HS-sitaatti 28.3.2009 edellä).

Niiden perusteella arvioituna Lasten seurassa –ohjelma, varsinkin televisiossa nähdyt filmit, ovat ainakin tarjonneet aikuisille tilaisuuden ottaa omat juomatavat ja lasten kokemukset niistä puheeksi perhepiirissä. Todennäköisesti ohjelma on virittänyt myös juomatapojen hienosäätöä: alkoholin käytön vähentämistä tai käytöstä luopumista tietyissä tilanteissa. Täsmällisempi kuva olisi ehkä saatu, jos pohdinnasta ja muutoksista olisi kysytty nyt tehtyä konkreettisemmin, vastausvaihtoehtoja luetellen. Kyselytutkimukset ovat kuitenkin yleensä karkea menetelmä tällaisten, usein vastajalle itselleenkin epäselvien asioiden selvittämiseen.

4.2. Ohjelma ja Alkon imago

Lasten seurassa –ohjelman suunnittelupapereissa ohjelman tavoitteeksi asetettiin vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille ja nuorille aiheutuvien haittojen vähentämisen lisäksi Alkon yhteiskuntavastuun vahvistaminen. Ohjelman toteuttamisella on pyritty vahvistamaan vastuullisuuskäytäntöjä ja -ajattelua Alkon toiminnassa ja vakuuttamaan kansalaisia yhtiön tarpeellisuudesta alkoholihaittojen ehkäisyssä. Jos nämä tavoitteet toteutuvat, Alkon imagon pitäisi kohentua ja vaikutukset voisivat näkyä myös yhtiön alkoholipoliittisessa hyväksymisessä (legitimiteetissä).

Alkon imagon muuttumista kansalaisten keskuudessa selvitettiin keväällä 2011, kun TNS Gallupin tekemään väestökyselyyn liitettiin kysymys, jolla mitattiin Lasten seurassa –ohjelman vaikutusta mielikuvaan Alkosta. Ohjelman havainneilta kysyttiin: ”Lasten seurassa –kampanjan päätoteuttaja on Alko. Onko kampanja vaikuttanut mielikuvaasi Alkosta?” Kysymys esitettiin myös Suomen Vanhempainliiton jäsenkyselyssä. Vastausten vaihtoehdot olivat ei// kyllä, mielikuvani on muuttunut myönteisemmäksi// kyllä, mielikuvani on muuttunut kielteisemmäksi// en osaa sanoa.

Tulokset olivat Alkon imagon kannalta erittäin positiivisia: TNS Gallupin vastaajista 42 prosenttia ja Suomen Vanhempainliiton vastaajista 40 prosenttia ilmoitti mielikuvansa muuttuneen myönteisemmäksi; mielikuvan muuttumisesta kielteisemmäksi ilmoitti vain 1 prosentti vastaajista. Lasten seurassa –ohjelman myönteinen vaikutus oli vahva kaikissa TNS Gallupin vastaajaryhmissä. Eniten yleisistä positiivisista arvioista poikkesivat raittiit vastaajat, joista ”vain” 30 prosenttia ilmoitti myönteisestä muutoksesta ja 26 prosenttia vastasi en osaa sanoa.

Alkon alkoholipoliittista legitimiteettiä puolestaan on selvitetty TNS Gallupin vuosittain Alkolle tekemässä väestökyselyssä kysymyksellä, ”onko valtion alkoholimonopoli Alko ja sille annettu yksinoikeus alkoholijuomien vähittäismyyntiin mielestäsi hyvä tapa rajoittaa alkoholihaittojen laajuutta?”. Kyllä-vastausten osuus on vuosina 2008-2012 vaihdellut 65:n ja 72 prosentin välillä. Osuus on siis ollut varsin korkea, mutta johdonmukaista nousua siinä ei ole tapahtunut. (Österberg 2012.)

Näyttää siis siltä, että Lasten seurassa –ohjelma ei ole vaikuttanut Alkon alkoholipoliittiseen hyväksyttävyyteen kansalaisten keskuudessa. Ilmeisesti Alkon vastuullisuusimagoa ja yhtiön legitimitettä arvioidaan eri perusteilla: ensiksi mainittu liittyy Alkon käytännön toimintaan, jälkimmäinen siihen, kannattaako henkilö julkista vai yksityistä alkoholisääntelyä. Lasten seurassa –ohjelmalla voi vaikuttaa Alkon imagoon, mutta alkoholipoliittinen hyväksyttävyys kytkeytyy laajempiin yhteiskunnallisiin arvoihin ja muuttuu siksi imagoa hitaammin.

4.3. Muutokset alkoholin ostamisessa ja tarjoamisessa

Vastuulliseen vanhemmuuteen alkoholiasioissa kuuluu se, että alaikäisille nuorille ei osteta eikä tarjota alkoholia. Lasten seurassa –ohjelman viesteissä on korostettu, että ”alkoholi kuuluu vasta aikuisuuteen, ei alle 18-vuotiaiden elämään – tutkittu tosiseikka on, että mitä myöhemmin nuori aloittaa alkoholikokeilut, sen vähemmän hänelle tulee sen kanssa ongelmia vastaisuudessa” ja että ”jokaisen nuoresta välittävän aikuisen pitäisi olla tarjoamatta alkoholijuomia edes täysi-ikäisyyttä lähestyvälle nuorelle”.

Vanhempien ostosten ja tarjoamisten merkityksestä 15-16 –vuotiaiden alkoholinkäytössä on saatu tietoa vuodesta 1995 alkaen tehdyssä eurooppalaisessa koululaistutkimuksessa (ESPAD, ks. Raitasalo ym. 2012). Siinä on tiedusteltu alkoholin hankintatapaa viimeisimmällä käyttökerralla. Ylivoimaisesti tärkein asema alkoholin saamisessa on kavereilla ja sisaruksilla: vuoden 2011 tutkimuksessa 42 prosenttia vastaajista ilmoitti, että ”sisarukset tai kaverit ostivat”, ja 28 prosenttia vastaajista, että ”sisarukset tai kaverit tarjosivat”. Isän ja äidin osuus alkoholin saamisessa on muuttunut taulukosta 8 ilmenevällä tavalla.

Taulukko 8: ”Isä tai äiti osti” ja ”isä tai äiti tarjosi” –vaihtoehdot ilmoittaneiden vastaajien osuudet (%) ESPAD-tutkimuksissa 1995-2011.

	1995	1999	2003	2007	2011
Isä tai äiti osti	-	11	8	7	6
Isä tai äiti tarjosi	18	9	10	11	12
Vastanneiden lukumäärä	2 161	3 109	3 321	5 043	3 744

Tulokset ovat Lasten seurassa –ohjelman tavoitteita ajatellen ristiriitaisia. Isän tai äidin ostaman alkoholin maininneiden osuus on vuosina 1999-2011 miltei puolittunut. Isän tai äidin tarjoaman alkoholin maininneiden osuus sen sijaan on vuosina 1999-2011 hieman kasvanut. Kun vielä vuosi-

tuhannen vaihteen tienoilla isän tai äidin ostoksilla ja tarjoamisilla oli jokseenkin yhtä suuri merkitys, vuonna 2011 tarjoaminen oli kaksi kertaa yleisempää kuin ostaminen.

Isän ja äidin ostosten merkitysten pienenemistä ei tietenkään voida pitää vain Lasten seurassa –ohjelman ansiona; ohjelmahan on aloitettukin vasta vuonna 2009. Alenevat luvut heijastavat alaikäisille ostamisesta jo pidempään käytyä kriittistä keskustelua. Alaikäisille tarjoamista valistus ja keskustelu eivät sen sijaan ole onnistuneet kyseenalaistamaan ainakaan siinä määrin, että se näkyisi ESPAD-tutkimuksen lukujen pienenemisenä.

Ostamisen ja tarjoamisen erisuuntainen kehitys voi liittyä niille annettuihin merkityksiin. Esimerkiksi Lasten seurassa –ohjelman verkkosivuille lähetettyjen puheenvuorojen perusteella alaikäisille tarjoaminen näyttää liittyvän pyrkimykseen ”kasvattaa” nuoria suhtautumaan luontevasti alkoholiin (ks. luku 5.2.). Ostamiselle annettu merkitys – sillä pyritään vähentämään nuoren tarvetta hankkia alkoholia muualta – ehkä kestää tarjoamisen kasvatuksellista perustelua heikommin. Alaikäisille ostaminen myös koettaneen suuremmaksi valinnaksi kuin alkoholin tarjoaminen esimerkiksi perheaterian yhteydessä.

5. Ohjelman verkkosivut

Analyysissäni Lasten seurassa –ohjelman verkkosivuista ohjelman aloitusvuonna 2009 (Piispa 2010, 14-17) erotin sivujen sisällössä kaksi lähtökohtaa: aikuinen antaa aina lapsille mallin alkoholinkäytössä ja suhtautumisessa alkoholiin ja aikuisten kohtuullisellakin alkoholinkäytöllä voi olla haitallisia vaikutuksia lasten elämään. Näistä syistä verkkosivut on suunniteltu ja suunnattu kaikille aikuisille, myös ”tavallisille Matti ja Maija Meikäläisille”, ei vain päihdeperheille ja alkoholiongelmaisille vanhemmille.

Sivujen mukaan ei ole olemassa vain yhtä oikeaa vastausta siihen, millainen aikuisten alkoholinkäyttö olisi haitatonta lapsille. Niinpä lastenseurassa.fi -sivut ovat lyhyesti sanottuna olleet kysymysten esittämisen ja ihmisten oman pohdinnan ja keskustelun virittämisen foorumi, jolla on välitetty varmoja kannanottoja ja ”sormella osoittelua”. Sivujen tärkeimmät sisältöratkaisut ovat olleet seuraavat:

- Alusta lähtien sivuilla on selvitetty alkoholinkäytön vaikutuksia sikiöön, sylilapsiin, vartuneempiin lapsiin ja nuoriin ja koko yhteiskuntaan, annettu vinkkejä siihen, miten puhua alkoholista lasten, nuorten ja aikuisten kanssa, ja tarjottu linkejä ohjelman tuottamiin julkaisuihin ja videoihin ja muihin samaan aihepiiriin liittyviin verkkosivustoihin.

- Vuonna 2009 viriteltiin pohdintaa ja keskustelua Mannerheimin Lastensuojeluliiton pääsihteerin Mirjam Kallandin, THLn pääjohtajan Pekka Puskan ja ministeri Paula Risikon puheenvuoroilla ja Päivän kysymyksillä sekä avattiin Saako lasten seurassa käyttää alkoholia – kysely palautteineen.
- Vuonna 2010 julkaistiin 12 uutta keskustelunavausta, muun muassa parilta Alkon työntekijältä ja valtioneuvos Riitta Uosukaiselta.
- Vuonna 2011 sivuille tuli 21 alkoholinkäyttöön, lasten ja nuorten kanssa puhumiseen ja alkoholin ostamiseen ja tarjoamiseen liittyvää väitettä, joihin oli mahdollisuus ottaa kantaa kyllä/ei ja puheenvuoroilla. Keskustelua alettiin viritellä myös sitaateilla nuorten käsityksiä aikuisten alkoholinkäytöstä kartoittaneesta tutkimuksesta (A-klinikkasäätiö/Lasinen lapsuus).
- Vuonna 2012 Lasten seurassa –ohjelma sai omat Facebook-sivut, joilta on linkkiyhteys lastenseurassa.fi –sivuille. Pohdinnan ja keskustelun virittämiseksi julkaistiin blogeja muun muassa lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aulalta, tutkimusprofessori Marja Holmilalta ja professori Tarja Orjasniemeltä.

Sivujen toteutuksesta on vastannut viestintä- ja markkinointitoimisto SEK.

5.1. Sivujen kävijämäärä

Kävijöitä lastenseurassa.fi –sivuilla on ollut selvästi eniten ohjelman aloitusvuonna 2009, ja aloituskuukauden, maaliskuun 2009, kävijäluku 22 484 on edelleen ohjelman historian korkein (taulukko 9). Nämä tulokset eivät yllätä. Lasten seurassa –ohjelmahan alkoi isolla mediakampanjalla, joka sisälsi muun muassa televisiossa esitetyt äiti ja tytär tanssivat- ja isä ja poika leikkivät -animaatiofilmit ja ohjasi ihmisiä tutustumaan uusiin verkkosivuihin. Mediakampanja toistettiin syyskuussa 2009, ja tuon kuukauden kävijäluku 15 896 on ohjelman historian toiseksi korkein.

Myös vuonna 2011 ohjelmassa oli runsaasti mediakampanjointia. Silloin muun muassa esitettiin televisiossa isän ja pojan mökki- ja pilkkireissusta kertovaa filmiä (maaliskuu ja lokakuu) ja alkoholin alaikäisille välittämiseen liittyviä filmejä (touko-kesäkuu). Ne yrittivät mobilisoida verkkosivuille erityisesti teini-ikäisten lasten läheisiä. Lastenseurassa.fi –sivujen kävijäluvut jäivät kuitenkin pienemmiksi kuin vuonna 2009. Yksi selitys tälle voi olla se, että moni uusiin sivuihin vuonna 2009 tutustunut ei kokenut tarpeelliseksi käydä sivuilla uudestaan.

Taulukko 9: Kävijöiden määrä lastenseurassa.fi –sivuilla 2009-2012.

	2009 (1.3. alkaen)	2010	2011	2012
Kävijöitä keskimäärin kuukaudessa	6 269	2 576	3 523	2 601
Suurin kävijämäärä/ kuukausi	22 484 maaliskuu	4 010 lokakuu	12 630 maaliskuu	8 273 marraskuu
Kuukausien kävijä- määrät yhteensä	62 692	30 914	42 273	31 213

Pienimmät kävijäluvut lastenseurassa.fi –sivuilla on ollut vuosina 2010 ja 2012. Tämä kuvastaa sitä, että näinä vuosina satsaus ohjelman tunnetuksi tekemiseen median kautta on ollut vähäisempää kuin vuosina 2009 ja 2011. Vuonna 2010 mediakampanjointia ei ollut lainkaan, ja vuoden 2012 selvästi suurimmat kuukausiluvut (helmikuu 6 691, marraskuu 8 273 kävijää) liittyivät pienehköihin radio- ja aikakauslehtikampanjoihin ja ohjelman linkin julkaisemiseen Alkon verkkosivuilla.

Niukan mediakampanjoinnin vuosina lastenseurassa.fi –sivuille on tultu erityisesti hakukoneiden ja Googlen hakusanamainonnan avulla. Hakukoneissa Lasten seurassa –ohjelman sivut antavia hakusanoja ovat olleet muun muassa vauvan kehitys, lapsen kehitys, halloween, ristiäiset, rippijuhlat ja neuvola. Ison mediakampanjoinnin aikoina sivuille sen sijaan on usein tultu suoraan (esimerkiksi maaliskuu 2009: 49% käynneistä) ja kampanjoinnin kohteena olleiden verkkosivujen (esimerkiksi iltapäivälehdet) kautta. Lastenseurassa.fi –sivuille ohjanneista sivustoista tärkeimmät ovat olleet alko.fi ja facebook.com. Vuoden 2012 loppuun mennessä ohjelma oli saanut Facebookissa 2 622 tykkääjää, joista liki kaksi kolmasosaa on 25-44-vuotiaita naisia.

Kun kaikkien lastenseurassa.fi –sivujen olemassaolon kuukausien kävijämäärät lasketaan yhteen, saadaan luku 167 092. Näin monta eri ihmistä sivuilla ei toki ole käynyt, sillä eri kuukausien kävijäjoukoissa on varmasti päällekkäisyyttä. Mutta tällaisenaankin luku tuntuu nettimaailmassa pieneltä, ja on pieni verrattuna ihmismäärään, joka kyselytutkimuksissa on ilmoittanut havainneensa Lasten seurassa –ohjelman (ks. luku 3). Tämä kuvastaa sitä, että ohjelma ei ole onnistunut lyömään itseään läpi median uutis- ja keskustelupalstoilla. Jos ohjelmasta olisi tullut puheenaihe julkisuudessa, se olisi houkuttellut verkkosivuille paljon lisää kävijöitä.

Toisaalta: lastenseurassa.fi –sivujen kävijäkeskiarvo kuukaudessa on ollut vuonna 2009 selvästi suurempi ja vuosina 2010-2012 samaa suuruusluokkaa kuin kävijäkeskiarvo sisällöllisesti samankaltaisilla A-klinikkasäätiön Päihdelinkin Perhe-sivuilla ja Lasisen lapsuuden sivuilla (Piispa 2010, 34). Ehkä siis on niin, että alkoholinkäyttöä, perhettä ja lapsia käsittelevän erikoissivuston vakiintuessa sen kävijämäärä kuukaudessa asettuu kahden-kolmen tuhannen tasolle. Mediajulkisuus voi nostaa luvun selvästi korkeammaksi, mutta tämä muutos jää lyhytaikaiseksi, eikä esimerkiksi laaja-alaisempien vauva- ja perhesivustojen kävijämääriä kannata tavoitellakaan.

On syytä ottaa huomioon myös se, että Facebook-yhteys on vuoden 2012 lopulla alkanut parantaa ohjelman näkyvyyttä. Esimerkiksi ohjelman kysymykset ”Mikä on kohtuullista alkoholinkäyttöä lasten seurassa?” ja ”Eikö alkoholinkäyttö ole jokaisen oma asia?” ovat Facebookin kautta tavoittaneet noin 460 000 ihmistä, joista yli 5 000 on klikannut niitä ja 4 700 – 3 700 tykännyt, kommentoinut tai jakanut niitä eteenpäin.

5.2. Kävijöiden kannanotot

Olen analysoinut aiemmissa raporteissani varsin yksityiskohtaisesti kävijöiden lastenseurassa.fi –sivuille lähettämiä puheenvuoroja ja kannanottoja (ks. Piispa 2010, 37-54, Piispa 2011, 16-19, Piispa 2012, 21-29). Puheenvuorojen koko määrä (1 045) on pieni verrattuna sivuilla käyneiden määrään, mutta kuitenkin ne ja sivujen kyselyihin ja väitteisiin annettujen vastausten jakautumat tarjoavat vähintään vihjeitä siitä, millaisia alkoholinkäyttötapoja ja –asenteita sivuilla käyneillä ihmisillä on ja onko heillä tarvetta Lasten seurassa –ohjelman viesteille vai ei.

Muodostunut kuva on hyvin selkeä. Suuri enemmistö aikuisten alkoholinkäyttöön yleensä tai käyttöön lasten seurassa kantaa ottaneista puheenvuoroista ja vastauksista on edustanut vastuullista ja valveutunutta suhtautumista. Puheenvuoroja lukiessa on tuntunut siltä, että näitä asioita on mietitty ennenkin ja oma käsitys on siksi vakaa ja varma. Keskustelu, puheenvuorojen kommunikointi toistensa kanssa onkin ollut vähäistä.

Aikuisten alkoholinkäyttöön kantaa ottaneista puheenvuoroista noin joka toisessa on puolustettu tai suositeltu kohtuukäyttöä. Peruslogiikka niissä on ollut se, että aikuisten hallittu, kohtuullinen ja vastuullinen alkoholinkäyttö – esimerkiksi saunaoluet, pari lasia viiniä aterialla, illanvietoissa joskus enemmänkin – ei suinkaan vahingoita lapsia, vaan päinvastoin voi antaa heille luontevan ja huonoilta juomatavoilta suojaavan mallin suhtautumisessa alkoholiin; sen sijaan vanhempien absolutismi ja kiellot tai käytön salailu lapsilta voivat tehdä alkoholista ”kielletyn hedelmän” ja johtaa humalakäyttöön kaveripiirissä ja aikuisena.

Tähän alkoholikasvatusta korostaneeseen ydinargumentaatioon on yhdistynyt kohtuukäyttö-puheenvuoroissa viittauksia muun Euroopan esimerkkiin, suosituksia keskusteluista lasten ja nuorten kanssa, mainintoja lapsena saaduista tai omille lapsille annetuista ”alkoholimaistiaisista”, huomautuksia viinistä ja oluesta kulinaarisina elintarvikkeina ja suomalaisen ”mustavalkoisen” alkoholikeskustelun arvostelua.

”Yhden tai korkeintaan kaksi voi ottaa esim. saunan tai aterian yhteydessä vallan mainiosti, vaikka alaikäisiä olisikin paikalla ... On tärkeää välttää alkoholin tabuksi muuttuminen ja tabu siitä tulee, jos yhdenkin olutpullon juomista piilotellaan hysteerisesti. Jossain vaiheessa lapsi kuitenkin huomaa asian ja kokee, että olutpulloon liittyy jotakin mystiikkaa tai kielletyn hedelmän arvoitus ja näin teemme alkoholista kiehtovampaa, jännittävämpää ja tavoiteltavampaa kuin se onkaan. Tabujen rikkomiseksi on tärkeää luoda alkoholiin luonnollinen ja kieroutumaton suhde. Näin lapsikin oppii etelän maiden tavoin, että olut todellakin on vain käymisteitse valmistettu elintarvike” (Niuhotus alko ahdistaa 15.3.11).

”Kukaan ei päähtynyt tai juonut päihtymystarkoituksessa. Juhlat olivat mukavat ja todella lapsilähtöiset huolimatta siitä, että tarjosimme alkoholia. Koen, että tällaisella toiminnallamme annamme lapsillemme kuvan kohtuullisesta, hillitystä ja luontevasta suhtautumisesta alkoholiin. Se ei ole jotain mitä äiti ja isi juo salassa ... vaan ainoastaan juoma, joka voi kuulua arkeen ja juhlaan ilman sen suurempaa haloota” (äiti33v, 9.3.09).

Positiivisten mallivaikutusten korostamisen lisäksi kohtuukäyttö-puheenvuoroille on ollut tyypillistä rajanveto ryyppäämisen ja humaltumisen suuntaan. Niitä on pidetty lasten seurassa sopimattomana, haittoja aiheuttavana käyttäytymisenä. Verkkosivuille on kirjoitettu runsaasti myös puheenvuoroja, joissa on argumentoitu vain ryyppäämistä ja humaltumista vastaan.

”Tärkeintä on se ettei lapsen tarvitse nähdä vanhempiaan humalassa ... Otan joskus muuttaman iltatuimaan vaikka lapset on hereillä, mutta en koskaan ole ollut lasteni nähden kännissä. Lisäksi meillä pidetään huoli siitä, että oli juhlat tai muuta tapahtumaa, niin toinen vanhemmista on aina nollalinjalla” (saunakalja on jees 29.3.11).

”Kamalinta on mielestäni ajatus, että riittää jos seurueessa on yksi selvä aikuinen, joka huolehtii lapsista. Pitäisi olla itsestään selvää, että lasten ei pitäisi joutua KOSKAAN katselemaan yhtäkään humaltunutta aikuista. Olemme poistuneet Suomessa juhlista aina siinä vaiheessa, kun ensimmäinen juhlija alkaa osoittaa humaltumisen merkkejä” (Anna 24.6.11).

Noin kolmasosa aikuisten alkoholinkäyttöön kantaa ottaneista puheenvuoroista on korostanut raittiutta joko yleisenä elämänvalintana tai nimenomaan lasten seurassa. Tässä argumentaatiossa on puhuttu muun muassa vanhempien mallivaikutuksista, lasten hyvinvoinnin ja oikeuksien ensisijaisuudesta, heidän herkkyydestään pienillekin muutoksille aikuisten käyttäytymisessä ja alkoholia nauttineen vanhemman heikentyneestä kyvystä auttaa lasta hätätilanteessa.

”Kuohuviini tai mikään muukaan alkoholipitoinen juoma ei kuulu tilaisuuksiin, joissa lapsilla tai alaikäisillä on keskeinen osa. ... Mielestäni on hyvin kummallista kuinka lapset suorastaan ehdollistetaan siihen, että tilaisuus kuin tilaisuus niin aina on tilaa ainakin yhdelle maljan kohotukselle. ... Ei varmaan jää epäselväksi mikä tulee olemaan jälkikasvun suhtautuminen alkoholiin osana juhlia” (Nimierkki, 20.3.09).

”Olen vastuussa lapseni kehityksestä niin että hänestä tulee psyykkisesti, fyysisesti ja sosiaalisesti täysipainoinen ihminen. Hän vie tulevaisuudessa opittuja asioita eteenpäin lapsilleen, joten minä äitinä nykyhetkessä olen vastuussa tulevista sukupolvista. EI KIITOS PÄIHTEITÄ” (yksin vanhempana, 6.3.09).

Ehkä olennaisinta lastenseurassa.fi –sivuilla on kuitenkin ollut se, että aikuisten humalajuomisen lasten seurassa hyväksyviä, ryyppäämisellä kerskuvia tai muuten ohjelman sisällön kanssa jyrkässä ristiriidassa olevia puheenvuoroja on kirjoitettu hyvin vähän. Useimmat niistä ovat sitä paitsi olleet ilmeisiä ”trolleja”, tietoisesti provosoivia tai pilailevia kannanottoja. Näin ne ovat sekä sisällöltään että sävyiltään erottuneet muutoin erittäin asiallisesta kokonaiskuvasta.

“Valkone vale aikusten mehhu mennee täytestä ku vääörä raha. Iha sopivaa käyttää.... jopa suositelen Ainakii omala kohal se toimiii ja voin kännätä iha rauhassxa. Nykin oon jounut par päävivää "käyneitä mehujä" ja lasppet viihtyy manioisti omissa huoneessa nettin ja dvdn ääres-sä, kattovat varmaank väkivaltaa, mut hyvä mut en mä välitä.... oma känni oon thärkein!!!” (kunollinen isskä 19.3.11).

Vastauksissa Saako lasten seurassa käyttää alkoholia –kyselyyn (syksystä 2009 lähtien) ja Päivän kysymyksiin (vain syksy 2009) humalan tai ”hilpeän hiprakan” hyväksyntää on ollut enemmän. *”Humaltumisella ymmärrän tilaa, jossa kyky hallita itseään on kadonnut; pienessä hiprakassa voi kyllä olla.”* Enemmistön vastauksissa kyselyyn ja kysymyksiin ovat kuitenkin muodostaneet aikuiset, jotka käyttävät alkoholia melko tiheästi mutta kohtuullisesti, hyväksyvät käytön mutta eivät humaltumista lasten seurassa, uskovat vanhempien mallivaikutukseen, korostavat keskustelua alkoholista lasten ja nuorten kanssa ja torjuvat alkoholin ostamisen alaikäisille (ks. Piispa 2010, 68-71).

Vastauksissa sivuilla vuodesta 2011 lähtien esitettyihin väitteisiin suurin yksimielisyys on vallinnut siitä, että aikuisten alkoholinkäyttö näyttää pelottavalta pienen lapsen perspektiivistä. Noin puolet vastaajista on ollut sitä mieltä, että ”yksikin on lasten seurassa liikaa”. Erilaisiin alkoholinkäytön tilanteisiin liittyvistä väitteistä vastaajien suuri enemmistö on torjunut ne, jotka liittyvät kalareissulla korkkaamiseen, juhlimisen mallin antamiseen lapsille, kuohuviiniin rippijuhlien kruunaajana ja työpäivän jälkeen nautittavaan alkoholiin. Joka toinen on ollut sitä mieltä, että saunakalja juodaan vasta lasten mentyä nukkumaan. Vain alkoholinkäyttö sunnuntailounaalla ja lomapäivänä on useammin hyväksytty kuin torjuttu.

Kaiken kaikkiaan lastenseurassa.fi –sivuille lähetettyjen puhevuorojen ja kannanottojen argumentaatio käy hyvin yhteen nuorten A-klinikkasäätiön tutkimuksessa (Takala & Ilva 2011) esittämien toiveiden kanssa: suuri enemmistö nuorista hyväksyi aikuisilta kohtuukäytön, mutta torjui humaltumisen kotona. Lasten seurassa –ohjelman vaikutusten kannalta puhevuorojen ja kannanottojen enemmistön vastuullinen ja valveutunut sisältö sen sijaan voi olla ongelma. Jos verkkosivuille kirjoitetut kannanotot kuvastavat todellista käyttäytymistä, sivut näyttävät tavoittaneen lähinnä sellaisia ihmisiä, jotka jo osaavat ottaa alkoholinkäytössään lapset huomioon. Sivujen tai Lasten seurassa –ohjelman arvosteleminen holhouksesta on kuitenkin ollut puhevuoroissa hyvin vähäistä (vrt. ohjelman valistuslehtisistä annettu palaute, luku 7).

6. Videoita ja vanhempainiltoja

Tässä luvussa arvioinnin kohteena ovat A-klinikkasäätiön / Lasisen lapsuuden tuottamat videot ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Suomen Vanhempainliiton toteuttamat vanhempainillat. Kun videoiden vahvuuksia voivat olla laaja levikki ja puhutteleva visuaalinen kieli, vanhempainiltojen vahvuus voi olla elävä keskustelu, jossa voi päästä syvemmälle kuin asioita yksin pohtiessa. Missä määrin nämä mahdollisuudet ovat Lasten seurassa –ohjelman yhteydessä toteutuneet?

Videot

A-klinikkasäätiö / Lasinen lapsuus julkisti joulukuussa 2010 sosiaalisessa mediassa Ääni lapselle –videon, jossa kaksi hiekkalaatikolla leikkivää lasta sanailee humalaisen pariskunnan äänillä. Video haastaa vanhempia pohtimaan, miltä heidän alkoholinkäyttönsä ja päihtymyksensä näyttää ja kuulostaa lasten näkökulmasta, ja kutsuu nuoria kirjoittamaan kokemuksiaan vanhempien alkoholinkäytöstä. Vuoden 2012 loppuun mennessä suomenkielinen video oli katsottu YouTubessa 65 000 kertaa ja englanniksi tekstitetty video 63 500 kertaa. Videon virittämiä kirjoituksia on julkaistu lastenseurassa.fi –sivuilla.

Vielä suurempi yleisömenestys on ollut Lasisen lapsuuden syyskuussa 2012 julkaisemalla Hirviöt-videolla, joka herättelee vanhempia oivaltamaan, että humalaiset vanhemmat voivat näyttää ja tuntua lapsista todella oudoilta ja pelottavilta. Tähän videoon on liittynyt mahdollisuus kirjoittaa Lasisen lapsuuden Facebook-sivuille kodin alkoholinkäytöstä ja sen vaikutuksista lapsiin. Vuoden 2012 loppuun mennessä suomenkielinen video oli katsottu YouTubessa 126 800 kertaa ja englanniksi tekstitetty yli 2 miljoonaa kertaa.

Videoista YouTubessa ja Facebookissa esitetyt kommentit ovat olleet valtaosin erittäin myönteisiä. On kiitetty videoiden puhuttelevuutta ja taitavaa toteutusta, yhdytty videoiden viestiin ja nähty yhtäläisyyksiä omaan elämään. Kriittisissä kommentteissa videoita on pidetty turhana pelotteluna ja ongelmia liioittelevina.

”Ehkäpä rankkaa shokkimeininkiä, mutta taatusti toimivaa. Erittäin, erittäin osuva mainos niille, joille se on tarkoitettukin ... ’Ääni lapselle’ –mainos oli myös kohahduttavuudestaan huolimatta varsin huoliteltu ja loppuun ajateltu. Tätä lisää, sormen heristäminen ja kaiken kieltäminen ei todellakaan aja samaa asiaa kuin ihmisten oikeasti ajattelemaan pistäminen.”

”Tää on naurettavaa. Kuinka moni lapsi OIKEESTI näkisi omat vanhemmat tollasina?! ... Tää yltiöhümälaiset vanhemmat on marginaali-ilmiö, mutta meillä on paljon muita vakavampia ongelmia ... Miksi ei niihin puututa samalla tavalla? Turhaa jeesustelua!”

Ääni lapselle –kampanjassa nuoria pyydettiin kirjoittamaan kokemuksiaan vanhempien juomisesta ja pohtimaan, millaista elämä olisi, jos äiti ja isä eivät käyttäisi alkoholia. Saadut kirjoitukset (152) ovat painottuneet ensiksi mainittuun teemaan: suuri enemmistö on ollut varsin synkkiä tarinoita pelon, häpeän ja huolten sävyttämästä elämästä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa.

”Häpeä, syyllisyys, itseinho, huono itseluottamus, masennus, pelko, epävarmuus, itsetuhous. Kaikki nämä ovat lasisen lapsuuteni hedelmää, jota vastaan olen yrittänyt taistella koko tähänastisen elämäni. Vanhempien alkoholinkäyttö vei lapsuudeltani ja elämältäni perusturvallisuuden tunteen, jonka jäljet näkyvät minussa vieläkin.”

Paitsi pohdinnan virittäjänä, kampanja näyttää siis toimineen myös tilaisuutena purkaa traumaattisia kokemuksia. Eniten kirjoituksia on saatu vuosina 1990-95 syntyneiltä; miehiltä on saatu vain 17 kirjoitusta.

Hirviöt-kampanjan virittämissä anonyymeissa kirjoituksissa (75) on myös kerrottu paljon vanhempien tai muiden sukulaisten liiallisesta alkoholinkäytöstä ja sen haitallisista vaikutuksista omaan elämään:

”Lapsuuttani varjosti isäni alkoholinkäyttö, joka väärästi koko perhetilanteemme. Isäni oli ns. tuurijuoppo, joka häipyi kotoa päiväkausiksi juopottelemaan ... Isäni alkoholismi on vaikuttanut minuun monella tavalla – kaikkea en varmaan edes tiedosta. Olen aika varautunut, enkä luota helposti keneenkään. Koko ajan tavallaan odotan tulevani hylätyksi.”

Toisaalta näissä kirjoituksissa on usein otettu kantaa siihen, millainen alkoholinkäyttö on lasten seurassa soveliaista. Kannanotot ovat olleet varsin samanlaisia kuin lastenseurassa.fi –sivuille lähetyissä puheenvuoroissa (ks. luku 5.2.): kohtuukäyttö on useimmiten hyväksytty, ryypäämistä ja humaltumista ei lainkaan. Moni on korostanut sitä, että aikuisten käyttäytymisen muuttuminen humalassa on lapsille hämmentävää ja pelottavaa.

”Samalla linjalla olen kuin monet muutkin täällä: alkoholi ei saa olla tabu, pari annosta voi ottaa, mutta lapsen ei kuulu nähdä vanhempiaan minkäänasteisessa humalassa. Koska lapsi ei ymmärrä eikä hänen tarvitsekaan ymmärtää sellaista taika-ainetta, joka muuttaa (yleensä pelottavampaan suuntaan) sitä ihmistä, jonka pitäisi olla maailman turvallisim ja ’pysyvin’ asia lapsen elämässä.”

Yhteenvedon voidaan arvioida, että Lasisen lapsuuden videoissa tämän valistusmuodon vahvuudet – laaja levikki ja puhuttelevuus – ovat toteutuneet.

Vanhempainillat

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on toteuttanut vuosina 2011-12 yhteensä 41 alkoholiaiheista vanhempainiltaa (”Alkoholi – jokaisen oma asia?”) eri puolilla Suomea. Iltojen tavoitteita ovat olleet tiedon jakaminen alkoholinkäytöstä terveydellisenä ja yhteiskunnallisena ilmiönä, keskusteleminen nuorten alkoholinkäytöstä ja kasvattajien keinoista ehkäistä sitä, sekä pohdinnan virittäminen alkoholinkäytön lapsille, vanhemmille ja perheille aiheuttamista haitoista. Valtaosa illoista on suunnattu peruskoulun 7.-9-luokkalaisten vanhemmille, ja iltoihin on osallistunut kaikkiaan 2 109 vanhempaa. Lisäksi niissä on ollut mukana opettajia, terveydenhoitajia, nuorisotyöntekijöitä ym. ”ammattilaisia”, yhteensä noin 200-250 henkilöä.

Vanhempainiltojen ohjelma on vaihdellut koulujen toiveiden ja osallistujien määrän ja keskusteluaktiivisuuden mukaan. Mannerheimin Lastensuojeluliiton kouluttajat ovat käyttäneet etenkin liiton tuottamaa ”vanhempainiltoamallia”, joka käsittelee erityisesti nuorten alkoholinkäyttöä ja siihen vaikuttavia tekijöitä diasarjan ja keskustelutehtävien avulla. Esityksissä on hyödynnetty myös liiton Ehkäisevän päihdetyön hankkeessa valmistunutta Alkoholi – jokaisen oma asia? – Tehtäviä ja näkökulmia nuorten alkoholikasvatukseen –aineistoa ja Lasten seurassa –ohjelman videoita. Useimmissa illoissa on ollut mukana myös joku paikalliset olot hyvin tunteva puhuja, esimerkiksi poliisi tai terveydenhoitaja.

Kaikista 41 vanhempainillasta on saatu palautetta Mannerheimin Lastensuojeluliiton kouluttajilta. Vanhempien palautetta on kerätty 11 tilaisuudesta ja koulun palautetta 5 tilaisuudesta. Arviot ovat olleet pääosin myönteisiä: vanhempainillat ovat tarjonneet tärkeää, konkreettista ja ajankohtaista asiaa ja ajattelemisen aihetta. Kritiikki on kohdistunut lähinnä iltojen puitteisiin, venyneisiin aikatauluihin ja teknisiin ongelmiin, ei niinkään sisältöihin. Muutamassa vanhemman palautteessa illan aikana esille tulleita asioita on pidetty ”vanhan kertauksena” tai itsestäänselvyyksinä. Alkoholiasioiden lisäksi tai sijasta vanhempia ovat kiinnostaneet erityisesti huumeekysymykset.

”Kerroin alkoholista esityksen alkudiojen kautta, mutta esityksessä olisi ehkä pitänyt olla näitä uudempiakin päihteitä: huumeet, imppaukset yms. Tätä aineistoa voisi kehittää ajankohtaisemmaksi ... Koulun terveydenhoitaja kertoi kouluterveyskyselyn koulukohtaisia tuloksia. Se olikin mielenkiintoista, koska pystyin sitten viittaamaan näihin tuloksiin omassa puheenvuorossani ... Rehtori kertoi, että paikalla oli myös muutama sellainen vanhempi, joiden lapsista on ollut huolta. Ei siis pelkästään niitä tiedostavia aktiivivanhempia.” (kouluttajien palautetta)

”Hyviä esimerkkejä ja ajattelemisen aihetta, herättäviä kysymyksiä ja videoita ... Kiitos ajankohtaisen tiedon jakamisesta ... Mielenkiintoisia huomioita, jotka pysäyttävät vanhemmat ajattelemaan lastensa hyvinvointia ... Ehkä tiukempi rytmi, napakammin eteenpäin ja mahdollisuus kysellä. Mikään aika ei tunnu riittävän ... Arvokasta tietoa, aika yllättävää – ei aina vanhempana tiedosta oman lapsen tekemisiä ... Itse odotin enemmän uutta ... Oli hyvä saada kertausta tutusta asiasta ja muistutusta siitä, miten paljon nuoret päihteitä käyttävät ... Tuli uutta tietoa huumausaineista, miten haitallisia ja vaarallisia ne ovat.” (vanhempain palautetta)

Keskustelua vanhempainilloissa on syntynyt vaihtelevasti. Joissakin illoissa sitä ei ole virinnyt millään, joissakin se on käynnistynyt alkukankeuden jälkeen, joissakin siihen ei ole jäänyt aikaa. Useimmiten keskustelu kuitenkin on ollut vilkasta. Myös ”poikkeavia” näkemyksiä ja henkilökohtaisia kasvatusongelmia on tullut esiin. Vanhempain palautteissa keskusteluja muiden vanhempien kanssa on pidetty tärkeinä ja antoisina.

”Keskustelu oli ihan hämmästyttävän vilkasta, vaikka ei ehditty mennä ryhmiin. ... Pari äitiä kertoi avoimesti esim. ostaneensa 9.-luokkalaisten koulunpäättös-juomia ... Ihan näkyi miten muutama muu äiti näytti raivostuneelta ja siltä, että ihan varmasti eivät päästä enää nuoriaan tämän ostaneen äidin lapsen kanssa liikkeelle ... Vanhempia puhututtivat lähinnä nuorten kotiintuloajat, taskurahat, pitäisikö alkoholeja pitää kotona lukkojen takana ... Kyselin, että kuinka moni on kokeillut alkoholia alaikäisenä. Yksi käsi taisi jäädä nousematta ... Puhuimme päihdepoliittisista toimenpiteistä, vähän keskustelu kumpuili myös kannabikseen.” (kouluttajien palautetta)

” Paras anti minulle oli juttelu muiden vanhempien kanssa ... Tärkeää tietoa murrosikäisten vanhemmille – tuli keskustelua päihdeasioista toisten vanhempien kanssa... Mukava kuulla toistenkin vanhempien kommentteja alkoholiin suhtautumisesta: kielteinen ... Leppoosaa keskustelua vakavasta asiasta ilman paatosta ... Tietoa ja tunnetta siitä, että samojen asioiden kanssa ’painitaan’ melkein joka kodissa ... Pidin illasta todella paljon sen keskustelupohjautuvaisuuden takia.” (vanhempain palautetta)

Lasten seurassa –ohjelman näkökulmasta vanhempainilta-arvioissa kiinnitti huomiota se, että illoissa ei juurikaan ole keskusteltu ohjelman ydinkysymyksestä, vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytön malli- ja haittavaikutuksista lapsiin ja nuoriin. Omien juomatapojen sijasta osallistujien päähuomio on raporttien mukaan kohdistunut nuorten alkoholin- ja huumeidenkäyttöön ja niihin puuttumisen keinoihin. Tämä painotus on tyypillinen suomalaiselle päihdekeskustelulle eikä toki ole Lasten seurassa –ohjelman tavoitteiden (esimerkiksi alkoholin alaikäisille ostamisen vähentäminen) kanssa ristiriidassa.

Myös Suomen Vanhempainliitto on järjestänyt vuoden 2012 aikana vanhempainiltoja. Nämä Kasvatusillat (5) on toteutettu yhteistyössä koulujen ja nuorten ehkäisevää päihdetyötä Helsingissä koordinoivan Klaarin kanssa, niissä on hyödynnetty Lasten seurassa –ohjelman aineistoja ja keskusteltu peruskouluikäisten lasten vanhempien kesken kasvatuksen kysymyksistä erityisesti päihdeiden käytön näkökulmasta. Tavoitteena on ollut ”voimaannuttaa” vanhempia yhteiseen kasvatustyöhön ja myönteisen esimerkin antamiseen.

Kasvatusilloista on tehty keskustelumuiستiot, jotka ovat sisältäneet myös suosituksia jatkotoimenpiteistä. Ne ovat liittyneet muun muassa vanhempien mahdollisuuden määrittellä iltojen sisällöt. Muistiot on jaettu kaikille, myös illoista poissaolleille, vanhemmille koulujen kautta. Päämääränä on edistää vanhempien omassa vertaisryhmässä tapahtuvien kasvatussopimusten solmimista. Jatkossa Suomen Vanhempainliitto tekee vanhempainiltojen ja vanhempaintoiminnan kehittämisessä yhteistyötä myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton kanssa.

7. Ohjelman valistuslehtiset

Valistuslehtisten ja –oppaiden tuottaminen ja laaja jakelu on valistuskampanjoissa usein keskeistä. Tähän nähden on yllättävää, miten vähän löytyy menetelmän vaikuttavuutta ja tehokkuutta selvittäneitä tutkimuksia. Niitä lienee tehty paljonkin organisaatioiden ja projektien sisäiseen käyttöön ja markkinoinnin ja mainonnan tarpeisiin, mutta niissä saatu tieto ei ole julkista. Tässä luvussa paikkaan hieman tätä tiedon puutetta kuvaamalla palautetta, jonka Lasten seurassa –ohjelma on saanut valistusjulkaisuistaan. Esiin tulevat kriittiset arviot kytkeytyvät aikamme yleisiin trendeihin ja voivat siksi olla sovellettavissa muidenkin alojen valistukseen.

Arvioidut julkaisut

Lasten seurassa –ohjelma on tuottanut ja levittänyt seuraavat kuusi valistuslehtistä ja –opasta:

Ei kiitos? Asiaa alkoholista pienen lapsen vanhemmalle (2009). Tämä 16-sivuinen vihkonen haastaa erityisesti lasta odottavia ja pienten lasten vanhempia pohtimaan, millaisen mallin heidän alkoholinkäyttönsä antaa lapselle ja miten käyttö vaikuttaa omaan ja lapsen terveyteen, vanhempien ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen ja parisuhteeseen. Vihkosta on jaettu noin 60 000 kappaletta muun muassa neuvoloiden ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton organisaation kautta ja erilaisten seminaarien ja teemapäivien, kuten Vanhempainliiton aluekoulutustilaisuuksien, yhteydessä. TNS Gallupin keväällä 2011 tekemässä väestökyselyssä *Ei kiitos?* –vihkoseen ilmoitti tutustuneensa 2 prosenttia ja Suomen Vanhempainliiton jäsenkyselyssä 6 prosenttia vastaajista.

Lasten seurassa. 10 kysymystä alkoholinkäytöstä (2010). Tämä 16-sivuinen vihkonen muistuttaa otsikkoakin myöten alkoholivalistuksessa paljon käytettyä WHO:n ”10 kysymystä alkoholista” AUDIT-testiä. Vihkosen kysymykset liittyvät alkoholinkäytön lisäksi muun muassa alkoholin ostamiseen ja tarjoamiseen lapsille. Kysymyksissä on valmiit vastausvaihtoehdot, ja kunkin kohdalla annetaan tutkimustietoa ”pohdinnan tueksi”. Vihkonen on levinnyt erityisesti Alkon myymälöiden kautta, ja sen kokonaislevikki on 66 500. TNS Gallupin kyselyssä 10 kysymystä –vihkoseen ilmoitti tutustuneensa 3 prosenttia ja Suomen Vanhempainliiton jäsenkyselyssä 7 prosenttia vastaajista.

Lapsi ja vanhempien alkoholinkäyttö – opas varhaiskasvatuksen työntekijöille (2010). Tämä 24-sivuinen opas on suunnattu ensisijaisesti päiväkotien, perhepäivähoidon ja esiopetuksen ammattilaisille. Se antaa näille tietoa vanhempien juomisesta kärsivän lapsen tunnistamisesta, esittelee keinoja, joiden avulla aikuisten alkoholinkäyttöä voi käsitellä lasten kanssa ja rohkaisee puuttumaan asioihin vanhempien kanssa keskustelemalla ja yhteistyötä tekemällä. Opasta on jaettu suoraan kuntiin sekä koulutusten ja teemapäivien yhteydessä noin 2 500 kappaletta.

Jos sais kolme toivomusta. Työkirja päihdeasioista varhaiskasvatuksen työntekijöille (2011). Tämä 36-sivuinen julkaisu on jatkoa edellä kuvatulle oppaalle ja tarjoaa varhaiskasvatuksen ammattilaisille konkreettisia menetelmiä (harjoituksia, leikkejä, pelejä ym.) alkoholi-asioiden käsittelyyn lapsen ja lapsiryhmien kanssa. Levityskanavat ja levikki ovat olleet samat kuin varhaiskasvatusoppaalla.

Keskusteluaineisto perhekahviloiden ja perhekeskusten käyttöön (2010). Tämä 24-sivuinen, Mannerheimin Lastensuojeluliiton perhekahviloiden (noin 400) ohjaajille tarkoitettu opas antaa vinkkejä ja aineksia perhekahviloissa käytäviin keskusteluihin aikuisten alkoholinkäytöstä ja sen vaikutuksista lasten elämään. Oppaassa on paljon samaa asiaa kuin *Ei kiitos?* –vihkosessa, esimerkiksi alkoholinkäytöstä raskaus- ja imetysaikana. Sitä on jaettu tai lähetetty noin 700 kappaletta.

Kissa pöydälle – puhu alkoholista nuoren kanssa (2011). Tämä 20-sivuinen vihkonen on tuotettu ensisijaisesti vanhemmille taustatiedoksi ja avuksi keskusteluihin 12-16 –vuotiaan nuoren kanssa. Vihkosessa käsitellään muun muassa alkoholin ostamista nuorelle, rajojen asettamista, nuoren kaveripiirin merkitystä, alkoholinkäyttöä juhlissa ja nuorten ja aikuisten alkoholinkäytön riskejä. Vihkosta on lähetetty kouluille ja sitä on jaettu vanhempainilloissa ja messuilla kaikkiaan noin 15 000 kappaletta.

Julkaisuista kolme (*Ei kiitos?*, *10 kysymystä* ja *Kissa pöydälle*) on siis suunnattu suoraan vanhemmille ja muille aikuisille. Varhaiskasvatuksen ammattilaisille ja perhekahviloiden vetäjille kirjoitetut oppaat puolestaan ovat ”valistajien valistamista”, alkoholinkäyttöön liittyvän pohdinnan ja

puuttumisen virittämistä heidän kauttaan. Varhaiskasvatusopas ja -työkirja ovat myös vastauksia työntekijöiden ilmaisemiin tarpeisiin ja toiveisiin uusien tietojen ja työmenetelmien saamisesta.

Suomen Vanhempainliitto järjesti 10 kysymystä –viikkosesta palautetilaisuuden, johon osallistui 9 henkilöä. Tämän lisäksi 10 kysymystä-, Ei kiitos?- ja Kissa pöydälle –viikkosista on saatu kirjallista palautetta yhteensä 17 henkilöltä. Palaute valistajille suunnatuista oppaista on kerätty internetissä toteutettujen kyselyjen avulla. A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus –toiminnan tekemään palautekyselyyn varhaiskasvatusoppaista saatiin 8 vastausta. Mannerheimin Lastensuojeluliiton perhekahviloiden ohjaajille tekemässä kyselyssä ohjaajanopasta kommentoi 9 vastaajaa.

Palautetta antaneiden määrä on siis jäänyt julkaisujen levikkiin (yhteensä lähes 150 000) verrattuna pieneksi. Moni palautetta luvannut ei sitä lopulta koskaan antanut. Olisi houkuttelevaa tulkita palautteen vähäisyys merkiksi siitä, että julkaisuista ei juuri ole huomautettavaa, vaan niihin ollaan yleisesti tyytyväisiä. Kyse voi kuitenkin olla myös siitä, että kynnyks kriittisen palautteen antamiselle on korkea.

Seuraava erittely painottuu kriittisiin arvioihin. Julkaisut saivat monelta toki myös kiitosta: *”Esite on erittäin asiallinen ja informatiivinen, myös asiallisen näköinen.”* *”Mielestäni julkaisun viesti on täyttävä asiaa. Teksti on kirjoitettu kivasti, asiapohjalta, sormella osoittamatta.”* Keskityn kuitenkin kriittiseen palautteeseen, koska siitä voi oppia enemmän kuin ylimalkaisesti myönteisestä palautteesta.

Keveyden kulttuuri

Kaikki Lasten seurassa –ohjelman julkaisut ovat sivumäärältään suppeita, kuvitettuja ja tärkeimpiä asioita erikseen (esim. ”laatikoissa”) korostavia. Silti palautteessa useimmin toistunut kriittinen teema oli julkaisujen raskaus:

”Tekstiä tuntuu olevan liikaa, harvalla on aikaa/viitseliäisyyttä lukea kaikkea. Voisiko olla vähemmän asiaa/sivu?”

”Pidän raskaana ja epäilen, missä tilanteessa vanhemmat todellakin käyttäisivät viikkosen lukemiseen tarvittavan ajan.”

”Vihkonen on erittäin laaja. Jokainen kysymyksistä muodostaa ison kokonaisuuden. Vähemmän on enemmän. Nykyläajuudessa esitteeseen ei tule keskittyneeksi.”

Myös vihkosten graafista asua ja luettavuutta kritisoitiin. Ulkoasuja pidettiin ”ankeina” ja ”70-lukulaisina”, otsikoihin toivottiin lisää informatiivisuutta ja tekstiin painotuksia.

Tällainen kritiikki on hyvin ymmärrettävää aikana, jolloin elämän rytmi on yleisesti kiihtynyt, päivät ja illat täyttyvät monenlaisesta tekemisestä, informaatiota tulvii joka puolella ja ensin televisio ja sitten internet ovat totuttaneet helppoon ja lyhytjäteiseen asioiden seurantaan. Näin ollen ihmisillä ei ole aikaa ja/tai he eivät jaksa paneutua edes suppeaan kirjalliseen valistusaineistoon. Keveyden kulttuurissa moni pitää erityisesti internetiä viikkosia parempana valistuksen kanavana.

”Pidän nettiversiota toimivampana ja rummuttaisin sitä joka paikassa. Se on nopea ja tehokas, helposti saatavilla.”

Keveyden kulttuuri on epäilemättä yksi selitys myös vikkosista saadun palautteen vähäisyydelle. On liian työlästä ja aikaa vievää muotoilla kirjallisesti ajatuksiaan jostain julkaisusta.

Kyvykkyyden kulttuuri

Ovatko lyhytjäteisen ja kuvallisen kulttuurin ihmiset aiempaa avuttomampia ja tietämättömpiä? Päinvastoin, erityisesti koulutustason kohoamisen vuoksi he ovat aiempaa kyvykkämpiä. Jos vähemmän tärkeiksi koettuja asioita seurataan selailen ja silmäillen, niin tärkeiksi koettuihin asioihin voidaan paneutua hyvinkin perusteellisesti.

Tarjottua valistusta voidaan tästä syystä herkästi pitää omaa osaamista ja tietämystä aliarvioivana ja siksi ärsyttävänä. Tämä tuli esiin myös Lasten seurassa –ohjelman vikkosten arvioinnissa:

”En näe kenelle tällainen opas tarjoaisi mitään uutta tietoa. Joku jossain katsoo asiakseen valistaa minua ylimalkaisesti asioista, joista olen ottanut paljon tarkemmin selvää ... Kuka tahansa normaali nykyvanhempi miettii esitteessä käsiteltäviä asioita neuroottisuuteen asti joka tapauksessa, mutta paljon paljon monimutkaisemmalla ja hienovaraisemmalla tasolla kuin missään yleisesitteessä voidaan tarjota.”

Tämä on se syy, miksi jo sana valistus tuo nykyisin monelle mieleen holhouksen. Valistajat voivat puolustautua sillä, että aina joku kuitenkin saa heidän viesteistään uutta tietoa tai oivalluksia ja että kohderyhmät mietitään nykyisin aiempaa tarkemmin, jotta julkaisut saataisiin suunnatuksi niitä todella tarvitseville.

Kohtuullisuuden kulttuuri

Kyvykkyyden kulttuuriin liittyy se, että valtaosa vanhemmista haluaa ja osaa ottaa lapset huomioon kaikissa, myös alkoholinkäyttöä koskevissa, valinnoissaan. Esimerkiksi Lasten seurassa –ohjelman verkkosivujen puheenvuoroissa vanhemmat ovat lähes poikkeuksetta ilmaisseet vastuullisuutta ja valvutuneisuutta, kuten edellä on osoitettu: lasten seurassa ollaan raittiita tai nautitaan alkoholia kohtuullisesti ja luontevasti.

Kohtuullisuuden kulttuurissa alkoholivalistus pystyy tarjoamaan vain alkoholinkäytön hienosäätöä. Samalla se joutuu tasapainoilemaan kapealla alueella: se ei saisi olla alkoholimyönteistä mutta ei myöskään alkoholikielteistä. Jälkimmäisessä tapauksessa se herkästi koetaan syyllistäväksi tai joillekin muille kuin itselle suunnatuksi:

”Mielestämme paljon tärkeämpää kuin kaiken lasta vähänkin hermostuttavan kitkeminen on tutustuttaa lapsi maailman ilmiöihin ... Tärkeintä on, että lapsi kokee olevansa turvassa, ja turvaa voi mielestämme tarjota myös pari lasia viiniä tai saunaoluen nauttinut vanhempi, kunhan ilmapiiri on positiivinen ja rento ... On vaikea arvioida, miltä esite alkoholin ongelmakäyttäjän mielestä tuntuu, mutta meille ... kohtuukäyttäjille lehtinen tuntui varoitteluissaan ylimoitettulta ja näin ollen vähemmän vakavasti otettavalta.”

”Vihkonen on sinänsä hyvä ja informatiivinen, mutta toisaalta liian moralisoiva ja mustavalkoinen ... Jos tietää rajansa, en näe ongelmaa siinä, että ottaa lasin viiniä tai oluen juhlatilanteissa. Uskon 'terveeseen järkeen' suhtautumisessa alkoholiin; ei ryyppäämiselle kaikissa tilanteissa ... Vaikuttaa siltä, että vihkonen on sellaisille, jotka lainkaan eivät hallitse käyttöään ja ryyppäivät lasten läsnä ollessa.”

Samanlaista kriittisyyttä oli Mannerheimin Lastensuojeluliiton perhekahviloiden ohjaajien antamassa palautteessa: *”Oppaassa ja ohjeistuskeskustelussa syyllistettiin liikaa äitejä esim. viikonloppun viinilasillisesta ja kehoitettiin nollatoleranssiin.”*

Valistuksen mahdollisuus

Suomen Vanhempainliiton järjestämässä keskustelussa Lasten seurassa – 10 kysymystä alkoholinkäytöstä –vihkosesta valistuksen keskeiseksi ongelmaksi nousi yksilökeskeisyys: *”Vihkonen auttaa vanhempaa pohtimaan omaa alkoholinkäyttöään. Vihkonen ei kuitenkaan tue riittävästi yhdessä pohtimista – sekä vanhempien vertaisryhmässä että lapsi-vanhempi –suhteessa. Tavallaan näkökulma on pitkälti suomalaisessa yksin kasvatuksen ja yksin kasvamisen kulttuurissa.”* Keskustelussa todettiin myös, että vihkonen ei tue riittävästi toiminnallisuutta ja että se voisi sisältää konkreettisia tehtäviä, koska ne virittäisivät kysymyksiä paremmin yhteistä pohdintaa.

Keskustelussa tuli täten esiin yksi nykyisen valistusajattelun perustotuuksista: valistus voi parhaiten vaikuttaa silloin, kun se kytkeytyy yhteisölliseen, ratkaisukeskeiseen toimintaan ja vuorovaikutukseen niitä tukien ja täydentäen. Tällainen valistus voi puhutella suoraan perheitä ja muita yhteisöjä, mutta se voi suuntautua myös niille, joita ihmiset usein kuuntelevat ja uskovat, esimerkiksi neuvoloiden, opetuksen ja terveydenhuollon ammattilaisille.

Lasten seurassa –ohjelman julkaisujen kytkenät varhaiskasvatus- ja neuvolatyöhön, vanhempainiltoihin ja perhekahviloihin parantavatkin niiden vaikutusmahdollisuuksia. Eräs varhaiskasvatuspoppaasta ja –työkirjasta palautetta antanut kirjoitti:

”Olen jakanut työkirjaa ja opasta lastentarhanopettajan kelpoisuuteen ja lastensuojeluun suuntautuville tuleville sosionomeille, jotka ovat käyttäneet näitä harjoitteluisaan ja muissa tehtävissään ahkerasti. Nyt tietoutta on mennyt kentällekin ja palaute on ollut hyvä, päihdeasioiden äärelle on pysähdetty, niistä on alettu puhua ja miettiä toimintaa ja lasta.”

Valistuslehtisten käyttöä ammattilaistyössä ja perhekeskusteluissa toisaalta rajoittaa se, että alkoholi-aiheet koetaan yleisesti arkaluonteisiksi ja hankalasti puheeksi otettaviksi. Tämä ongelma tuli vahvasti esiin Mannerheimin Lastensuojeluliiton perhekahviloiden ohjaajille tehdyssä kyselyssä:

”Alkoholikeskustelu pienellä paikkakunnalla vaikea ottaa aiheeksi. Laitoimme oppaat pöydälle ja kerroimme kävijöille, että mikäli haluavat otamme aiheeksi alkoholikeskustelun. Yksikään kävijöistä ei pitänyt keskustelua mielekkäänä tai tarvittavana ... Jos olisimme etukäteen asiasta infonneet, olisi kävijämäärä karsiutunut huomattavasti sillä kerralla. Liian arka aihe ...”

Sisältöosaamisen lisäksi alkoholivalistuksessa ja –valistajilla tulisi siis olla myös vuorovaikutus- ja keskusteluosaamista.

8. Loppupohdinta

Lasten seurassa –ohjelmalla on ollut kahdella tavalla hyvät lähtökohdat. Ensinnäkin: mielipideilmasto on ohjelman teemalle ja tavoitteelle suotuisa. Sekä kyselytutkimukset että yksittäistapauksista syntyneet keskustelumyrskyt ovat osoittaneet, että yleinen mielipide tukee erittäin voimakkaasti lasten suojelua. Tämä tuki lähtee ajatuksesta, että lapset ovat viattomia sivullisia, jotka tarvitsevat hyvien aikuisten suojelua. Tässä viitekehyksessä Lasten seurassa –ohjelma, joka korostaa lasten suojelua aikuisten alkoholinkäytöltä, saa yleisen mielipiteen jo lähtökohtaisesti puolelleen.

Toiseksi: Lasten seurassa –ohjelma on voinut hypätä ikään kuin liikkuvaan junaan eli vuosia jatkuneeseen prosessiin, joka on vahvistanut lapsinäkökulmaa sekä alkoholikysymyksessä että suomalaisessa yhteiskunnassa laajemminkin. On tuotettu ja levitetty tietoa aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille aiheutuvista haitoista, uudistettu lastensuojelulakia, alettu arvioida erilaisten toimenpiteiden lapsivaikutuksia, toteutettu lasten ja perheiden hyvinvointia edistävää politiikkaohjelmaa ja niin edelleen.

Lasten seurassa –ohjelma on pyrkinyt omalta osaltaan virittämään ja ylläpitämään tätä prosessia. Se on yrittänyt saada vanhemmat ja muut aikuiset pohtimaan ja muuttamaan alkoholiasenteitaan ja alkoholinkäyttöään niin, että niistä lapsille ja nuorille aiheutuvat haitat vähenisivät. Se on vedonnut aikuisten vastuullisuuteen (vrt. Snertingdal 2013) ja pyrkinyt vahvistamaan alkoholinkäytön (perhe)yhteisöllistä sääntelyä.

Toteutukseltaan Lasten seurassa –ohjelma on ollut valistunut hanke. Sen kohdistaminen kaikkiin aikuisiin ja perheisiin perustuu tutkimustietoihin, joiden mukaan iso osa alkoholihaitoista liittyy satunnaiseen humalajuomiseen ja aikuisten ongelmattomana pitämä juominenkin voi olla lapsille hämmäntävää ja ongelmallista. Verkkosivuillaan ja julkaisuissaan ohjelma ei ole saarnannut, vaan esittänyt kysymyksiä ja antanut aineksia ihmisten omaan pohdintaan. Ohjelman tuottamat videot ovat olleet puhuttelevia.

Arvioinnin vaikeus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuonna 2010 valmistuneessa Juomatapatutkimuksessa (Mäkelä ym. 2010) lähes kaikki vanhemmat olivat sitä mieltä, että pienten lasten läsnä ollessa ei tule humaltua, ja 70 prosenttia vanhemmista sitä mieltä, että pienten lasten läsnä ollessa ei tule käyttää lainkaan alkoholia (Raitasalo 2010). Juomisen säätely lasten vuoksi on siis jo nyt yleistä.

Toisaalta muutoksen tarvetta on edelleen. Juomatapatutkimuksessa 60 prosenttia vanhemmista salli humaltumisen, jos joku seurueesta on selvä ja huolehtii lapsista. Tutkijat arvioivat, että tilanteita, joissa ainakin joku aikuinen on humalassa (yli 1 promille) lasten läsnä ollessa, on Suomessa vuosittain yli 2 miljoonaa (Raitasalo ym. 2011). A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus –toiminnan teettämässä tutkimuksissa (Peltoniemi 2005, Roine 2009) puolestaan on arvioitu, että Suomessa on satojatuhansia alkoholiongelmaisissa perheissä kasvaneita ja kasvavia.

Tällaisten lukujen pienentäminen ja ylipäänsä vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille ja nuorille aiheutuvien haittojen vähentäminen on Lasten seurassa –ohjelman tärkein tavoite. Ohjelmaa on nyt toteutettu neljä vuotta. Missä määrin sen tavoite on saavutettu?

Lasten seurassa –ohjelman toteutusvuosilta ei ole tutkimusnäyttöä siitä, miten vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäyttöasenteet ja -käytännöt lasten ja nuorten seurassa ja niistä aiheutuvat haitat ovat kehittyneet. Näiden asioiden mittaaminen on vaikeaa: esimerkiksi haittojen väheneminen voi olla niin pientä hienosäätöä, että sitä ei tutkimuksilla tavoiteta, ja muutokset tulevat usein esiin vasta pidemmän ajan kuluessa, monien eri toimien yhteisvaikutuksesta. Edes lastensuojelutapakset, joissa vanhempien päihteiden käyttö usein on tärkeä syy, eivät ole yksiselitteinen mittari, sillä niiden määrä riippuu sekä perheiden elämäntapojen että viranomaiskäytäntöjen muutoksesta.

Näytön puute haittojen vähenemisestä ei siis välttämättä ole näyttö Lasten seurassa –ohjelman puutteista (vrt. Soikkeli ym. 2011). Toisaalta: vaikka tulevat tutkimukset osoittaisivat lapsille ja nuorille aiheutuvien haittojen vähentyneen, se ei ole vain Lasten seurassa –ohjelman ansiota, vaan

johtuu edellä todetusta laajemmasta ja pidemmästä lasten kokemia alkoholihaittoja määrittelevästä prosessista.

Ohjelman vaikutukset

Millaista näyttöä Lasten seurassa –ohjelman vaikutuksista arvioinnissa sitten on saatu? Tiedot ohjelman havaitsemisesta ovat vaihdelleet sen mukaan, miten ja milloin havaitsemisesta on kysytty. Muistamista auttamatta ja aktiivisten kampanjavaiheiden ulkopuolella kysyttynä ohjelman havainneiden 15-64-vuotiaiden määrä on ollut alle miljoonan vuodessa, ohjelman filmin näyttäminen on nostanut määrän kahteen miljoonaan. Alkoholinkäyttöään lasten ja nuorten seurassa oman ilmoituksensa mukaan pohtimaan, seuraamaan tai muuttamaan virittyneiden määrä on vaihdellut eri tutkimuksissa 300 000:n ja 690 000:n välillä. Kansalaisten mielikuva Alkosta on muuttunut ohjelman ansiosta myönteisemmäksi.

Ohjelman verkkosivujen kävijämäärä on ollut ohjelman havainneiden määrään ja yleiseen nettiaktiivisuuteen verrattuna pieni, korkeimmillaan 22 500 kuukaudessa. Toisaalta näyttää siltä, että tällaisten erikoissivustojen kävijämäärät jäävät yleensäkin pieniksi. A-klinikkasäätiön / Lasisen lapsuuden ohjelmassa tuottamat videot ovat saaneet sosiaalisessa mediassa paljon katsojia ja virittäneet muun muassa kertomuksia lapsuudesta alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa. Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Suomen Vanhempainliiton toteuttamissa vanhempainilloissa on usein keskusteltu aktiivisesti nuorten alkoholikäytöstä ja siihen vaikuttamisen keinoista. Lasten seurassa –ohjelman tuottamissa valistusoppaissa on tarjottu tukea ja neuvoja varhaiskasvattajille ja keskustelunaiheita perheille; konkreettiseen vuorovaikutukseen kytkettyinä niillä voi olla vaikutusta.

Kaikkiaan arvioinnin tulokset jättävät ristiriitaisen olon. Esimerkiksi tiedot ohjelman virittävydestä ovat olleet hyviä, mutta lähtökohdat huomioon ottaen ne olisivat voineet olla vielä paremmat. Suurin puute on ollut se, että ohjelma ei ole saanut juuri lainkaan huomiota valtakunnan ja maakuntien mediassa ja internetin blogeissa ja keskustelufoorumeilla. Tästä syystä siitä ei ole muodostunut julkista puheenaihetta. Tämä on heikentänyt sen vaikutusmahdollisuuksia; laajempi mediajulkisuus olisi varmasti esimerkiksi lisännyt ohjelman verkkosivujen kävijämääriä. Vuoden 2012 alussa luotu Facebook-yhteys on kuitenkin parantamassa ohjelman näkyvyyttä.

Väestökyselyjen mukaan Lasten seurassa –ohjelma näyttää pureen erityisen hyvin siellä, missä tarve sen viesteille on suurin. Alkoholitaitea tiheästi ja/tai usein paljon kerralla käyttävistä, ohjelman havainneista vastaajista jopa puolet on ilmoittanut pohdinnan tai muutosten virittymisestä. Lasten seurassa.fi -verkkosivujen puheenvuoroista ja vastausjakautumista päätellen ohjelma sen sijaan on tavoittanut lähinnä vastuullisia ja valveutuneita vanhempia, jotka lasten seurassa käyttävät alkoholi-

lia kohtuudella tai ovat raittiita eivätkä hyväksy ryyppäämistä ja humaltumista. Tällaisille vanhemmille Lasten seurassa –ohjelma merkinnee tilaisuutta reflektoida ja vahvistaa tietoisuutta omista, hyvistä ratkaisuksista.

Arvioinnin tulokset yhteen vetäen Lasten seurassa –ohjelmalla voidaan nähdä kolme mahdollista vaikutusta:

- 1) Lapsinäkökulman ylläpitäminen ja virittäminen alkoholikeskustelussa ja –pohdinnassa.
- 2) Tietoisuuden vahvistaminen alkoholinkäytön lapsivaikutuksista ja omista ratkaisuksista.
- 3) Oman alkoholinkäytön hienosäätö (entistä) paremmin lapset huomioon ottavaksi.

Tämä luettelo herättää kriittisen kysymyksen: onko ohjelma yrittänyt vähentää vanhempien ja muiden aikuisten alkoholinkäytöstä lapsille ja nuorille aiheutuvia haittoja tavalla, joka ei ota huomioon perheiden erilaisuutta, puhuttelee elämäänsä ja alkoholinkäyttöään jo hallitsevia ihmisiä, mutta ei tehoa aikuisten syrjäytymisestä ja päihteiden ongelmakäytöstä lapsille aiheutuviin raskaisiin ongelmiin (vrt. Seppälä 2012, Snertingdal 2013)? Eikö päättäjien painostaminen perhepoliittisiin toimiin tai alkoholijuomien hinnankorotuksiin olisi vähentänyt haittoja tehokkaammin kuin ”siisti” kyvykkyyteen ja vastuullisuuteen vetoava valistusohjelma?

Vastaus kysymyksiin kuuluu: julkisen vallan sosiaali- ja perhepoliittiset toimet ja vanhempien vastuullisuuden korostaminen eivät sulje toisiaan pois, vaan täydentävät toisiaan. Ensiksi mainitut parantavat perheiden elämänhallinnan edellytyksiä ja voivat lievittää vaikeita ongelmia nopeastikin. Vastuullisuutta korostava valistus voi puolestaan vaikuttaa ongelmien kulttuurisiin juuriin ja pidemmällä aikavälillä lievittää ja ehkäistä myös lasten vaikeita, vanhempien alkoholiongelmista johtuvia haittoja.

Lasten seurassa –ohjelmassa on valittu jälkimmäinen tie, ja olen arvioinut sitä sen omista tavoitteenasetteluista lähtien. Esitän kuitenkin, että Alko joskus päättää rahoittaa hankkeita, joissa pyritään parantamaan nimenomaan alkoholinkäytön riski- ja ongelmaryhmien hyvinvointia ja terveyttä. Toisin kuin Lasten seurassa –ohjelma, tällaiset hankkeet eivät ole siistiä keskiluokkaista juomatapojen hiontaa ja hallintaa, mutta niillä voi olla hyvin konkreettisia myönteisiä vaikutuksia. Osoittaessaan, että Alko huolehtii myös niistä, jotka sen myymistä tuotteista eniten kärsivät, hankkeet voisivat kohentaa yhtiön imagoa vielä paremmin kuin Lasten seurassa –ohjelma.

Kirjallisuus

- Best, J. (ed.) (1989). *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*. Aldine de Gruyter, New York 1989.
- Blumer, H. (1971). *Social Problems as Collective Behavior*. *Social Problems* 3/1971.
- Helakorpi, S., Laitalainen, E. & Uutela, A. (2010). Suomalaisen aikuisväestön terveystietäytyminen ja terveys, kevät 2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 7/2010. Pdf.
- Helakorpi, S., Pajunen, T., Jallinoja, P., Virtanen, S. & Uutela, A. (2011). Suomalaisen aikuisväestön terveystietäytyminen ja terveys, kevät 2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 15/2011. Pdf.
- Helakorpi, S., Holstila, A-L., Virtanen, S. & Uutela, A. (2012). Suomalaisen aikuisväestön terveystietäytyminen ja terveys, kevät 2011. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 45/2012. Pdf.
- Itäpuisto, M. (2005). Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. *Kuopion yliopiston julkaisuja, Yhteiskuntatieteet E* 124/2005.
- Jallinoja, P., Piispa, M. & Tigerstedt, C. (2003). Koko totuus huumeekampanjasta. Valtakunnallisen hankkeen arviointi. Terveyden edistämisen keskuksen julkaisuja 10/2003.
- Järventaus, A. (2007). Päihdeperheen lapsi ei ole passiivinen uhri. *Mielenterveys* 4/2007.
- Mustonen, H., Mäkelä, P. & Huhtanen, P. (2009). Miten suomalaisten alkoholin käyttötilanteet ovat muuttuneet 2000-luvun alussa? *Yhteiskuntapolitiikka* 4/2009.
- Mäkelä, P., Mustonen, H. & Tigerstedt, C. (2010). *Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968-2008*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Yliopistopaino, Helsinki 2010.
- Mäkelä, P. & Mustonen, H. (2010). Koskevatko juomisen riskit vain pientä vähemmistöä? *Julkaisussa Mäkelä, P., Mustonen, H. & Tigerstedt, C. (2010). Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968-2008*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Yliopistopaino, Helsinki 2010.
- Peltoniemi, T. (2005). Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. *Tiimi* 2/2005.
- Piispa, M. (2010). Alkoholivalistusta vanhemmille. Arviointi Viisas vanhemmuus –ohjelmasta 2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 4/2010.
- Piispa, M. (2010a). Muuttaako lapsinäkökulma yleisen mielipiteen alkoholista? *Tiimi* 2/ 2010.
- Piispa, M. (2010b). Alko vanhempien valistajana. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/2010.
- Piispa, M. (2011). Lasten seurassa –ohjelma 2010. Arvioinnin väliraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 5/2011. Pdf.
- Piispa, M. (2011a). Lasten seurassa –ohjelma vahvistaa vastuullisuutta. *Korkki* 3/2011.
- Piispa, M. (2012). Lasten seurassa –ohjelma 2011. Arvioinnin väliraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 13/2012. Pdf.
- Piispa, M. (2012a). Se virittää sittenkin. Valistus sivistymisen prosessina. *Tiimi* 1/2012.
- Piispa, M. (2012b). Keveys, kyvykyys, kohtuullisuus. Kannattaako valistuslehtisiä tehdä? *Tiimi* 5/2012.
- Poikolainen, K., Paljärvi, T. & Mäkelä, P. (2007). Alcohol and Preventive Paradox: Serious Harms and Drinking Pattern. *Addiction* 4/2007.
- Raitasalo, K. (2010). Saako lasten seurassa juoda? Alkoholinkäyttö lasten seurassa ja asenteet sitä kohtaan. *Julkaisussa Mäkelä, P., Mustonen, H. & Tigerstedt, C. (2010). Suomi juo. Suomalaisten alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968-2008*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Yliopistopaino, Helsinki 2010.
- Raitasalo, K., Holmila, M. & Mäkelä, P. (2011). Drinking in the Presence of Underage Children: Attitudes and Behavior. *Addiction Research and Theory* 3/2011.
- Raitasalo, K., Huhtanen, P. & Ahlström, S. (2012). Nuorten päihteiden käyttö sekä käsitykset niihin liittyvistä riskeistä ja saatavuudesta. Suomen ESPAD-aineiston tuloksia 1995-2011. *Yhteiskuntapolitiikka* 1/2012.
- Roine, M. (2009). Lasinen lapsuus –kysely 2009: Joka neljäs suomalainen kokee lapsuudenkodissaan käytetyn liikaa päihteitä. *Tiimi* 6/2009.
- Seppälä, P. (2012). Ärsyttävä valistus. *Blogi lastenseurassa.fi-sivuilla* 24.10.2012.
- Snertingdal, M.I. (2013). Brief Alcohol Intervention in Norwegian Natal Care: A Neoliberal Mode of Governing and Social Consequences. *Drugs and Alcohol Today* (in press).
- Soikkeli, M., Salasuo, M., Puuronen, A. & Piispa, M. (2011). Se toimii sittenkin – kuinka päihdevalistuksesta saa selvää. Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 116/2011.

Spector, M. & Kitsuse, J. (1977). *Constructing Social Problems*. Aldine de Gruyter, New York 1977.

Takala, J. & Ilva, M. (2011). Nuoret toivovat aikuisilta kohtuullista juomatapaa. Tiimi 4/2011.

Österberg, E. (2012). Suomalaisten alkoholipoliittiset mielipiteet 2007-2012. Julkaisematon tiedosto.